

ONDERWIJSVISITATIE

Conservatie en restauratie

Een onderzoek naar de kwaliteit van de academisch gerichte bachelor- en masteropleiding Conservatie en restauratie aan de Vlaamse hogescholen

The logo for VLHORA consists of a horizontal rectangle divided into two equal halves. The left half is light gray and contains the letters 'V L H' in white. The right half is black and contains the letters 'O R A' in white.

V L H O R A

V l a a m s e H o g e s c h o l e n r a a d

8 december 2011

De onderwijsvisitatie Conservatie en restauratie

Ravensteingalerij 27, bus 3
1000 Brussel
tel.: 02 211 41 90
info@vlhora.be

Exemplaren van dit rapport kunnen tegen betaling verkregen worden
op het VLHORA-secretariaat.

Het rapport is ook elektronisch beschikbaar op
<http://www.vlhora.be> > evaluatieorgaan > visitatierapporten > huidige ronde

Wettelijk depot: D/2011/8696/30

voorwoord

De visitatiecommissie brengt met dit rapport verslag uit over haar oordelen en de daaraan ten grondslag liggende motivering, conclusies en aanbevelingen die resulteren uit het onderzoek dat zij heeft verricht naar de onderwijskwaliteit van de academisch gerichte bachelor- en masteropleiding Conservatie en restauratie in Vlaanderen.

De visitatiecommissie heeft hierbij de vernieuwde visitatieprocedure *Handleiding Onderwijsvisitaties VLIR/VLHORA, aangevuld protocol ter ondersteuning van de opleidingen in academisering, juni 2007* gevolgd, waarbij zij niet enkel aanbevelingen en suggesties formuleert in het kader van de continue kwaliteitsverbetering van het hoger onderwijs, maar ook een oordeel geeft in het kader van de accreditatie van de opleiding.

De visitatie en dit rapport passen in de werkzaamheden van de hogescholen en van de Vlaamse Hogescholenraad (VLHORA) met betrekking tot de kwaliteitszorg van het hogescholenonderwijs, zoals bepaald in artikel 93 van decreet van 4 april 2003 betreffende de herstructurering van het hoger onderwijs.

Met dit rapport wordt de bredere samenleving geïnformeerd over de wijze waarop de hogescholen en meer bepaald de betrokken opleiding omgaat met de kwaliteit van haar onderwijs. Toch is het rapport in de eerste plaats bedoeld voor de hogeschool die de opleiding aanbiedt. Op basis van de bevindingen van het rapport kan de hogeschool nu en in de nabije toekomst actie nemen om de kwaliteit van het onderwijs in de opleiding te handhaven en verder te verbeteren. De lezer moet er zich echter terdege bewust van zijn dat het rapport slechts een momentopname biedt van het onderwijs in de opleiding en dat de rapportering van de visitatiecommissie slechts één fase is in het proces van kwaliteitszorg.

De VLHORA dankt allen die meegewerkt hebben aan het welslagen van dit proces van zelfevaluatie en visitatie. De visitatie was niet mogelijk geweest zonder de inzet van al wie binnen de hogeschool betrokken was bij de voorbereiding en de uitvoering ervan. Tevens is de VLHORA dank verschuldigd aan de voorzitter, de leden en de secretaris van de visitatiecommissie voor de betrokkenheid en deskundige inzet waarmee zij hun opdracht hebben uitgevoerd.

Marc Vandewalle
secretaris-generaal

Bert Hoogewijs
voorzitter

inhoudsopgave

---

voorwoord.....	3
inhoudsopgave	5
deel 1.....	7
hoofdstuk 1 de onderwijsvisitatie Conservatie en restauratie	9
1.1 inleiding	9
1.2 de visitatiecommissie	9
1.2.1 samenstelling	9
1.2.2 taakomschrijving.....	10
1.2.3 werkwijze.....	10
1.2.4 oordeelsvorming.....	11
1.3 indeling van het rapport.....	12
hoofdstuk 2 het domeinspecifiek referentiekader Conservatie en restauratie.....	13
2.1 inleiding	13
2.2 domeinspecifieke competenties	13
2.2.1 gehanteerde input	13
2.2.2 domeinspecifieke competenties	13
deel 2.....	15
Artesis Hogeschool Antwerpen	17
bijlagen	55

algemeen deel

Hoofdstuk 1 De onderwijsvisitatie Conservatie en restauratie

1.1 inleiding

In dit rapport brengt de visitatiecommissie verslag uit van haar bevindingen over de onderwijskwaliteit van de academisch gerichte bachelor- en masteropleiding Conservatie en restauratie aan de Artesis Hogeschool Antwerpen, die zij 25, 26 en 27 oktober 2010 in opdracht van de Vlaamse Hogescholenraad (VLHORA) heeft onderzocht.

Dit initiatief past in de werkzaamheden van de hogescholen en van de VLHORA met betrekking tot de kwaliteitszorg van het hogescholenonderwijs, zoals bepaald in artikel 93 van het decreet van de Vlaamse Gemeenschap van 4 april 2003 betreffende de herstructurering van het hoger onderwijs in Vlaanderen.

1.2 de visitatiecommissie

1.2.1 samenstelling

De visitatiecommissie werd samengesteld conform de procedure van de *Handleiding Onderwijsvisitaties VLIR|VLHORA, aangevuld protocol ter ondersteuning van de opleidingen in academisering, juni 2007*). Meer in het bijzonder werden de richtlijnen van de Erkenningscommissie Hoger Onderwijs met betrekking tot de onafhankelijkheid van de commissieleden opgevolgd. De visitatiecommissie werd samengesteld door het bestuursorgaan van de VLHORA in haar vergadering van 4 juni 2010 en door het bestuursorgaan van de VLIR in haar vergadering van 4 maart 2010.

De visitatiecommissie:

Voorzitter en domeindeskundige:	Koen Brosens
Onderwijsdeskundige:	Arno Libotton
Domeindeskundige:	Yolande Deckers
Domeindeskundige:	Jan de Vries
Student:	Siska Genbrugge

Voor een kort curriculum vitae van de commissieleden, zie bijlage 1.

Vanuit de VLHORA werden een projectbegeleider en een secretaris aangesteld. Voor de visitatie van de opleiding Conservatie en restauratie waren dit:

Projectbegeleider:	Floris Lammens (tot 15 juli 2011) Dries Froyen (vanaf 16 juli 2011)
Secretaris:	Dries Froyen

De waarnemer namens de VLIR was Steven Van Luchene.

1.2.2 taakomschrijving

De commissie geeft op basis van het zelfevaluatierapport van de opleiding en de gesprekken ter plaatse:

- een oordeel over de onderwerpen en facetten uit het accreditiekader van de NVAO;
- een integraal oordeel over de opleiding;
- suggesties om waar mogelijk te komen tot kwaliteitsverbetering.

1.2.3 werkwijze

De visitatie van de opleiding Conservatie en restauratie aan de hogescholen gebeurde conform de werkwijze zoals die is vastgelegd in de *Handleiding Onderwijsvisitaties VLIR|VLHORA, aangevuld protocol ter ondersteuning van de opleidingen in academisering, juni 2007*.

Voor de beschrijving van de werkwijze van de visitatiecommissie worden vier fasen onderscheiden.

- fase 1, de installatie van de commissie;
- fase 2, de voorbereiding;
- fase 3, het visitatiebezoek;
- fase 4, de schriftelijke rapportering.

Fase 1   De installatie van de visitatiecommissie

Op 22 mei 2010 werd de visitatiecommissie officieel geïnstalleerd.

De installatievergadering stond in het kader van een kennismaking, een gedetailleerde bespreking van het visitatieproces aan de hand van de *Handleiding Onderwijsvisitaties VLIR|VLHORA, aangevuld protocol ter ondersteuning van de opleidingen in academisering, juni 2007* en een toelichting van het ontwerp van domeinspecifieke referentiekader. Daarnaast werden een aantal praktische afspraken gemaakt, onder meer met betrekking tot het bezoekschema, de bezoekdagen en de te lezen eindwerken en/of stageverslagen.

Fase 2   De voorbereiding

De visitatiecommissie heeft een domeinspecifiek referentiekader voor de opleiding opgesteld en aan de opleiding bezorgd.

Elk commissielid heeft het zelfevaluatierapport en de bijlagen bestudeerd, de geselecteerde eindwerken gelezen en haar/zijn argumenten, vragen en voorlopig oordeel vastgelegd in een checklist, waarvan de secretaris een synthese heeft gemaakt. De synthese werd uitvoerig besproken en beargumenteerd door de commissieleden. Op basis van de bespreking en de door de commissieleden opgestuurde vragenlijsten, inventariseerde de secretaris kernpunten en prioriteiten voor de gesprekken en het materialenonderzoek bij de visitatie.

De VLHORA heeft een bezoekschema ontwikkeld dat desgevallend aangepast werd aan de specifieke situatie van de opleiding. Het bezoekschema werd opgenomen als bijlage 4. Tijdens de visitatie werd gesproken met een representatieve vertegenwoordiging van alle geledingen die bij de opleiding betrokken zijn. Tijdens de visitatie werd bijkomend informatiemateriaal bestudeerd en werd een bezoek gebracht aan de instelling met het oog op de beoordeling van de accommodaties en de voorzieningen voor de studenten. Tijdens de visitatie werd voor de verdere bevraging gebruik gemaakt van de synthese van de checklist en de vragenlijsten.

Binnen het bezoekprogramma werden een aantal overlegmomenten voor de commissieleden voorzien om de bevindingen uit te wisselen en te komen tot gezamenlijke en meer definitieve (tussen)oordelen. Na de gesprekken met de vertegenwoordigers van de opleiding hebben de visitatieleden hun definitief (tussen)oordeel per facet en per onderwerp gegeven.

Op het einde van het visitatiebezoek heeft de voorzitter een korte mondelinge rapportering gegeven van de ervaringen en bevindingen van de visitatiecommissie, zonder expliciete en inhoudelijk waarderende oordelen uit te spreken.

De secretaris heeft in samenspraak met de voorzitter en de commissieleden, op basis van het zelfevaluatie-rapport, de checklisten en de motiveringen een ontwerp opleidingsrapport opgesteld. Het ontwerprapport geeft per onderwerp en per facet het oordeel en de motivering van de visitatiecommissie weer. Daarnaast werden - waar wenselijk en/of noodzakelijk - aandachtspunten en eventuele aanbevelingen voor verbetering geformuleerd.

Het ontwerp opleidingsrapport werd aan de hogeschool gezonden voor een reactie. De reactie van de opleiding op het ontwerp opleidingsrapport werd door de commissie in een slotvergadering besproken.

Het antwoord van de visitatiecommissie op de reactie van de opleiding en het definitieve opleidingsrapport werden aan de hogeschool toegezonden.

Het definitieve opleidingsrapport en de bijlagen worden samengebracht in het visitatierapport van de academisch gerichte bachelor- en masteropleiding Conservatie en Restauratie.

1.2.4 oordeelsvorming

De commissie legt in een eerste fase een oordeel per facet vast. Daarna legt de commissie een oordeel per onderwerp vast op basis van de oordelen van de facetten die van het onderwerp deel uitmaken.

In de oordelen per onderwerp wordt steeds een overzicht gegeven van de oordelen per facet. In geval van een compensatie van facetten, wordt het oordeel op onderwerpniveau gevolgd door een motivering en aangevuld met de weging die de commissie hanteerde in de oordeelsvorming op onderwerpniveau. In de overige gevallen wordt voor de motivering van het oordeel op onderwerpniveau verwezen naar de argumentatie bij de facetten.

De oordelen per facet en per onderwerp hebben betrekking op alle locaties, afstudeerrichtingen en varianten. Daar waar er een onderscheid in het oordeel per afstudeerrichting en/of locatie en/of variant nodig is, wordt dit aangegeven in het rapport.

De commissie houdt in haar beoordeling rekening met accenten die de opleiding eventueel zelf legt, met het domeinspecifieke referentiekader en met de benchmarking ten opzichte van de gelijkaardige opleidingen in andere instellingen van hoger onderwijs.

Alle oordelen en wegingen volgen de beslisregels zoals geformuleerd in de *Handleiding Onderwijsvisitaties VLIR|VLHORA, aangevuld protocol ter ondersteuning van de opleidingen in academisering, juni 2007*. Op het niveau van de facetten volgen de oordelen een vierpuntenschaal: “onvoldoende”, “voldoende”, “goed” en “excellent”. Op het niveau van de onderwerpen en op het niveau van de opleiding in haar geheel geeft de commissie een antwoord op de vraag of er in de opleiding voor dit onderwerp voldoende generieke kwaliteitswaarborgen aanwezig zijn. Hierbij kan het oordeel “voldoende” of “onvoldoende” luiden.

1.3 indeling van het rapport

Het rapport bestaat uit twee delen. In het eerste deel beschrijft de visitatiecommissie in hoofdstuk 2 het domeinspecifiek referentiekader op basis waarvan zij de gevisiteerde opleidingen heeft beoordeeld. In het tweede deel van het rapport brengt de commissie verslag uit over de gevisiteerde opleiding.

Hoofdstuk 2 Het domeinspecifiek referentiekader Conservatie en restauratie

2.1 inleiding

Voor iedere (groep van) opleiding(en) wordt een domeinspecifiek referentiekader ontwikkeld dat door de commissie gebruikt wordt bij de beoordeling van opleidingen. De visitatiecommissie is verantwoordelijk voor de opmaak van het domeinspecifiek referentiekader. De VLHORA als evaluatieorgaan geeft de procedure¹ aan voor de opstelling ervan.

Het referentiekader is niet bedoeld om een ideale opleiding te schetsen. Respect voor de eigenheid van een opleiding en voor de diversiteit binnen eenzelfde opleiding over de instellingen heen, veronderstelt immers dat in de eerste plaats wordt nagegaan of elke opleiding erin slaagt haar eigen doelstellingen te realiseren en dit zowel inhoudelijk als procesmatig. Dit belet niet dat wordt nagegaan of elke opleiding aan een aantal minimumeisen voldoet, die aan de betreffende opleiding worden gesteld vanuit het vakgebied en/of de relevante beroepspraktijk.

2.2 domeinspecifieke competenties

2.2.1 gehanteerde input

referentiekaders van de opleidingen

- Artesis Hogeschool Antwerpen

andere brondocumenten

- Het Decreet van de Vlaamse Gemeenschap op de Structuur van het Hoger Onderwijs in Vlaanderen van 2003 (het Structuurdecreet)
- Dublin descriptor (2004), Europese kwalificatiestructuur; goedkeuring door het Europees Parlement en de Raad: februari 2008.

2.2.2 domeinspecifieke competenties

Een student die de bacheloropleiding heeft afgerond:

- is in staat om duidelijke beschrijvingen te geven van de materiële staat van objecten, en deze vaststellingen zowel mondeling als schriftelijk te communiceren aan collega's en derden.
- is in staat om, dankzij parate kennis en via literatuuronderzoek in de papieren en digitale bibliotheek, objecten in een geestes- of natuurwetenschappelijke matrix te plaatsen.
- heeft kennis van, en inzicht in de juridische en ethische dimensies van het vakgebied, en is vertrouwd met de beroepsverenigingen en de charters over het beroep.
- beschikt niet alleen over een degelijke en parate kennis van materiaaltechnische, natuurwetenschappelijke, kunstwetenschappelijke, kunsteconomische, ethische en juridische aspecten en dimensies van het vakgebied, maar beschikt ook over zowel de vaardigheden als de attitude om nieuwe ontwikkelingen in deze domeinen te incorporeren in zijn praxis.

---

¹ De procedure voor het opstellen van het domeinspecifiek referentiekader is beschikbaar op de website van de VLHORA www.vlhora.be onder de rubriek visitatie & accreditatie.

- is in staat om zelfstandig beslissingen te nemen met betrekking tot het al dan niet conserveren/restaureren van een object; hij kan deze keuzes accuraat motiveren en communiceren, en de consequenties van de keuzes voorzien.
- beschikt over alle motorische en technische vaardigheden die vereist zijn om een object voor te bereiden op een conservatie- of restauratiebehandeling, en om deze behandeling accuraat uit te kunnen voeren onder begeleiding van een master of doctor in Conservatie/Restauratie.
- is in staat om, als *primus inter pares*, een team van *peers* aan te sturen en te leiden.
- heeft een duidelijk inzicht in de grenzen en beperkingen van analyse- en behandelingsmethodes, alsook in de grenzen en beperkingen van de eigen expertise en vaardigheden en kan met deze beperkingen op constructieve wijze omgaan in een interdisciplinair teamverband.
- is in staat om een conservatie- of restauratieproces accuraat en volgens academische normen te documenteren (met behulp van alle relevante *state of the art* documentatiemethoden), en dit proces duidelijk te communiceren aan collega's en derden, zowel mondeling als schriftelijk.
- is in staat om derden te instrueren over het oordeelkundig vervoeren, opslaan, hanteren en tentoonstellen van objecten.
- is in staat om de masteropleiding Conservatie/Restauratie aan te vatten.

Een student die de masteropleiding heeft afgerond:

- beschikt over de basiscompetenties om zich op termijn te ontwikkelen tot zelfstandig gevestigd conservator-restaurator, en om zelfstandig conservatie- en restauratiebehandelingen uit te voeren.
- is in staat om meerjaren- of stappenplannen en risico-analyses te ontwikkelen voor conservatie- en restauratieprojecten, en om een elementaire begroting op te stellen in functie van deze projecten.
- is in staat om leiding te geven aan een team van conservatoren/restauratoren dat bestaat uit bachelors en masters in Conservatie/Restauratie, en als sleutelfiguur te fungeren in een (internationaal) multidisciplinair team; dit betekent dat hij in staat is om analyses, onderzoeksresultaten en adviezen te vertalen naar en van collega's uit verwante disciplines, en hun input kritisch kan interpreteren en evalueren.
- is in staat om creatief en verantwoord te moduleren op bestaande onderzoeks- en behandelingsmethodes
- is in staat om, al dan niet geconfronteerd met een casus, gespecialiseerde natuur- en geesteswetenschappelijke literatuur te verzamelen, deze kritisch te analyseren en te synthetiseren, en een eigen visie en standpunt te ontwikkelen; hij is ook in staat om deze stappen van heuristiek, kritiek en synthese volgens academische normen te communiceren aan collega's en derden, zowel mondeling als schriftelijk, zowel in het Nederlands als in het Engels, zodat dit zelfstandig onderzoek een blijvende bijdrage kan vormen tot de ontwikkeling van de discipline(s).
- beschikt over de basiscompetenties die tijdens een doctoraatsopleiding ontwikkeld kunnen worden om een doctoraatsonderzoek in Conservatie/Restauratie aan te vatten en tot een goed einde te brengen.

opleidingsrapport

Artesis Hogeschool Antwerpen

Algemene toelichting bij de academisch gerichte bachelor- en masteropleiding Conservatie en restauratie aan de Artesis Hogeschool Antwerpen

De opleiding Conservatie en restauratie wordt binnen de Artesis Hogeschool Antwerpen aangeboden door het departement Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Naast dit departement telt de Artesis Hogeschool nog zes andere departementen: departement Bedrijfskunde, lerarenopleiding en sociaal werk, departement Vertalers en tolken, departement Ontwerpwetenschappen, departement Gezondheidszorg, departement Industriële wetenschappen en departement Koninklijk Conservatorium. De hogeschool beschikt over een twintigtal campussen, verspreid in Antwerpen, Mechelen, Turnhout en Lier. In het academiejaar 2010-2011 telde de hogeschool 7882 studenten. Sinds 2003 maakt de Artesis Hogeschool deel uit van de Associatie van Universiteit en Hogescholen Antwerpen (AUHA).

De opleiding Conservatie en restauratie startte in 1988 als een driejarige postacademische derdegraadsopleiding in voltijds dagonderwijs, volgend op een vierjarige opleiding in de Beeldende kunsten. Al bij de start van de opleiding werd gezocht naar een evenwichtig aanbod van vaktechnische competenties en wetenschappelijk ondersteunende opleidingsonderdelen. In 1994 werd de opleiding een afstudeerrichting binnen de opleiding Beeldende kunsten. De Koninklijke Academie voor Schone Kunsten te Antwerpen werd een departement van de Artesis Hogeschool Antwerpen. De studieduur werd naar vier jaar gebracht, en de opleiding werd toegankelijk voor achttienjarige generatiestudenten. In het academiejaar 2002-2003 werd een curriculumhervorming doorgevoerd met meer theorie in de bacheloropleiding en een groepering van de aangeboden specialisaties tot vijf ateliers. Met het Structuurdecreet werd de opleiding omgevormd tot een driejarige academische bacheloropleiding en een eenjarige masteropleiding. De Artesis Hogeschool Antwerpen is lid van de Associatie Universiteit en Hogescholen Antwerpen (AUHA).

De unieke bachelor- en masteropleiding Conservatie en restauratie worden samen met de bachelor- en masteropleidingen Beeldende kunsten en een Specifieke lerarenopleiding (in de Beeldende kunsten en in Conservatie en restauratie) aangeboden binnen het departement Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Er is geen onderverdeling naar afstudeerrichtingen. Wel kiest de student een atelier met bijhorende specifieke opleidingsonderdelen. Daarbij zijn de meeste theorie- en sommige praktijkopleidingsonderdelen gemeenschappelijk. In oktober 2010 telde de academische bacheloropleiding 114 studenten en de masteropleiding 24 studenten.

Onderwerp 1 Doelstellingen van de opleiding

Facet 1.1 Niveau en oriëntatie van de academisch gerichte bachelor en master

Beoordelingscriteria academisch gerichte bachelor:

De opleidingsdoelstellingen zijn er op gericht de student te brengen tot:

- het beheersen van algemene competenties als denk- en redeneervaardigheid, het verwerven en verwerken van informatie, het vermogen tot kritische reflectie, creativiteit, het kunnen uitvoeren van eenvoudige managementtaken, het vermogen tot communiceren van informatie, ideeën, problemen en oplossingen, zowel aan specialisten als aan leken en een ingesteldheid tot levenslang leren;
- het beheersen van algemene wetenschappelijke competenties als een onderzoekende houding, kennis hebben van onderzoeksmethoden en –technieken en deze adequaat kunnen toepassen, het vermogen om de relevante data te verzamelen die een oordeelsvorming over maatschappelijke, wetenschappelijke en ethische vraagstukken kunnen sturen, een appreciatie van de onzekerheid, de ambiguïteit en de grenzen van de kennis en de vaardigheid tot het probleemgestuurd initiëren van onderzoek;
- het begrip van de wetenschappelijk-disciplinaire basiskennis eigen aan een bepaald domein van de wetenschappen of de kunsten, een systematische kennis van de kernelementen van een discipline met inbegrip van het verwerven van coherente en gedetailleerde kennis deels geïnspireerd door de nieuwste ontwikkelingen van de discipline en een begrip van de structuur van het vakgebied en de samenhang met andere vakgebieden.

Beoordelingscriteria master:

De opleidingsdoelstellingen zijn er op gericht de student te brengen tot:

- het beheersen van algemene competenties op een gevorderd niveau als het vermogen om op een wetenschappelijke wijze te denken en te handelen, het om kunnen gaan met complexe problemen, het kunnen reflecteren op het eigen denken en werken en het kunnen vertalen van die reflectie naar de ontwikkeling van meer adequate oplossingen, het vermogen tot het communiceren van het eigen onderzoek en probleemoplossingen met vakgenoten en leken en het vermogen tot oordeelsvorming in een onzekere context;
- het beheersen van algemene wetenschappelijke competenties op een gevorderd niveau als het kunnen gebruiken van methoden en technieken in onderzoek, het kunnen ontwerpen van onderzoek, het kunnen toepassen van paradigma's in het domein van de wetenschappen of kunsten en het kunnen aanduiden van de grenzen van paradigma's, het vermogen tot originaliteit en creativiteit met het oog op het continu uitbreiden van de kennis en inzichten en het samen kunnen werken in een multidisciplinaire omgeving;
- een gevorderd begrip en inzicht in de wetenschappelijk-disciplinaire kennis eigen aan een bepaald domein van de wetenschappen of de kunsten, inzicht hebben in de nieuwste kennis van het vakgebied of delen ervan, in staat zijn om de wijze waarop de theorievorming beweegt te volgen en te interpreteren, in staat zijn om in een of enkele delen van het vakgebied een originele bijdrage aan de kennis te leveren en het bezitten van specifieke bij het vakgebied horende vaardigheden als ontwerpen, onderzoeken, analyseren en diagnosticeren;
- hetzij het beheersen van de competenties nodig voor het zelfstandig kunnen verrichten van wetenschappelijk onderzoek of de zelfstandige beoefening van de kunsten op het niveau van een beginnend onderzoeker of kunstenaar, hetzij het beheersen van de algemene en specifieke beroepsgerichte competenties nodig voor de zelfstandige aanwending van wetenschappelijke of artistieke kennis op het niveau van een beginnend beroepsbeoefenaar.

Het oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

De doelstellingen van de opleiding Conservatie en restauratie hebben een enorme evolutie gekend sinds de vierjarige opleiding stapsgewijs omgevormd werd tot een driejarige bachelor- en een eenjarige masteropleiding (academiejaar 2004-2005). Hoewel het verwerven van theoretische kennis van bij het begin in het programma was opgenomen, was de opleiding van oorsprong vooral gericht op het aanleren van praktijkgerichte competenties. Met de keuze voor academisering moest een nieuw evenwicht gevonden worden tussen praktijkgerichte en academische doelstellingen. De opleiding heeft momenteel de ambitie om 'een symbiose tussen theoretische kennis en praktische vaardigheden, en de ontwikkeling van een ethisch en esthetisch bewustzijn te bereiken. Hierbij zullen de disposities zoals cognitieve en systematische analyse, diagnose en probleemoplossend vermogen als basis dienen voor de praktijkuitvoering van conservatie en restauratiehandelingen.'

De doelstellingen zijn tot stand gekomen na consultatie van het Onderwijsdecreet. Voor de bacheloropleiding worden de doelstellingen onderverdeeld in: vermogen tot reflectie, organiserend vermogen, communicatief vermogen, vermogen tot samenwerking en kwaliteitsbewust werken. Voor de masteropleiding worden de doelstellingen beschreven aan de hand van de objectbehandeling die een conservator-restaurator moet kunnen uitvoeren: onderzoekend vermogen, onder leiding een vooronderzoek uitvoeren, analyseren en synthetiseren, constructieve inbreng en opmaken onderzoeksverslag.

Hoewel de opleiding in het zelfevaluatierapport aangeeft haar doelstellingen te hebben afgetoetst aan het decreet, stelt de commissie vast dat een aantal elementen ontbreekt. De commissie heeft zowel de doelstellingen in het ZER als die op het Hogeronderwijsregister bestudeerd en stelt vast dat voor de bacheloropleiding elementen als creativiteit, zelfstandigheid en het probleemgestuurd initiëren van onderzoek ontbreken. Voor de masteropleiding ontbreken doelstellingen over omgaan met een onzekere context, het initiëren van onderzoek en het leveren van een originele bijdrage aan de discipline. De opleiding geeft aan de doelstellingen op het moment van de visitatie weer te herzien en tegen maart 2011 de nieuwe doelstellingen ter goedkeuring te willen voorleggen aan de departementsraad. De commissie dringt erop aan bij de herziening alle decretaal bepaalde componenten in de doelstellingen op te nemen en een duidelijkere link met de Dublin-descriptoren te leggen. Verder stelt de commissie een gebrek aan continuïteit vast tussen de doelstellingen in de masteropleiding ten opzichte van die in de bacheloropleiding. De samenhang tussen de bachelor- en de masteropleiding zou voor de studenten en docenten duidelijker kunnen zijn als de doelstellingen in beide opleidingen rond dezelfde thema's worden gestructureerd. De commissie is van mening dat een aantal van de hoger beschreven aandachtspunten eerder het gevolg is van een onvolledige omschrijving van de doelstellingen dan van het daadwerkelijk ontbreken van de nodige doelstellingen in het huidige onderwijs. Toch is het ook belangrijk dat alle betrokkenen goed op de hoogte zijn van en het eens zijn over de feitelijke doelstellingen van de opleiding.

De opleiding geeft zelf aan een lange traditie te hebben in onderzoek. De commissie stelt vast dat dit vooral het diagnostische onderzoek van het te behandelen object betreft, waarbij een zorgvuldige en onderzoekende houding van belang is. Recentelijk heeft de opleiding echter de ambitie om onderzoekslijnen uit te bouwen waarin continu nieuwe kennis wordt ontwikkeld. Ze wil inzetten op de al aanwezige individuele capaciteiten voor het opzetten van onderzoeksgroepen, en deze ondersteunen met een transparante organisatie en de nodige infrastructuur. De praktijkgerichte benadering van het erfgoed binnen Conservatie en restauratie laat toe onderzoek te doen naar de technologische geschiedenis van een maatschappij (historisch onderzoek), naar de materiaaltechnische informatie in objecten (exacte wetenschappen), of naar betere conservatie- en restauratietechnieken (praktisch onderzoek). Daarnaast erkent de opleiding ook het ethische onderzoek als mogelijke onderzoekslijn, gezien het belang van ethiek in de restauratie- en conservatiepraktijk. Momenteel bestaan binnen de opleiding twee duidelijke onderzoekslijnen: materiaaltechnisch onderzoek naar afwerkingslagen en de ontwikkeling van geavanceerde reinigingstechnieken. De commissie stelt vast dat de opleiding in haar visie op academisering oog heeft voor het interdisciplinaire karakter van de objecten, met hun kunsthistorische waarde en zeer specifieke materiaal-technische eigenschappen. Ze moedigt de opleiding aan verder in te zetten op de uitbouw van sterke onderzoekslijnen.

Hoewel de commissie erkent dat een zorgvuldige en onderzoekende houding een belangrijke attitude is voor een onderzoeker, en voldoende gefocust wordt op kennis van de onderzoekstechnieken, mist de commissie in de doelstellingen een aantal academische competenties die noodzakelijk zijn voor toegepast en fundamenteel onderzoek. Ook tijdens de gesprekken met docenten en studenten worden voornamelijk de onderzoekende houding en de correcte omgang met ethische aspecten in de verf gezet. Het is de commissie tijdens de gesprekken duidelijk geworden dat het academiseringsproces nog maar recent in de juiste versnelling zit. Er wordt weliswaar al aan toegepast onderzoek gedaan, onder andere door een docent die recent gedoctoreerd is en anderen die aan het doctoreren zijn, maar het onderzoek dat hiermee gepaard gaat, lijkt nog niet te zijn doorgedrongen in het onderwijs noch in de doelstellingen. De commissie dringt er dan ook op aan om expliciet voorop te stellen de studenten op een structurele manier kennis te laten nemen van (lopend) onderzoek en waar mogelijk hieraan te laten participeren.

Het eerste academische onderzoek binnen de opleiding Conservatie en restauratie was de vrucht van een spontane samenwerking met de faculteit Scheikunde van de Universiteit Antwerpen. Door impuls van de academisering, en in lijn met het interdisciplinaire karakter van de te behandelen objecten, is de samenwerking met de faculteit Scheikunde verder uitgebouwd en zijn ook initiatieven genomen om samen te werken met de faculteit Humane wetenschappen. Uit de gesprekken met zowel de docenten als met medewerkers van de Universiteit Antwerpen blijkt dat de samenwerking met de universiteit gegroeid is uit een wederzijdse interesse. De universiteit respecteert de eigenheid van de opleiding, met haar interdisciplinariteit en symbiose tussen praktische en theoretische aspecten. Ze is ook vertegenwoordigd in een resonantiegroep ter reflectie over de voortgang van het academiseringsproces. De commissie heeft tijdens de gesprekken vastgesteld dat de universiteit zich als een betrouwbare partner van de opleiding opstelt. De commissie vraagt dat de resonantiegroep ook daadwerkelijk actief en systematisch zou betrokken blijven bij het academiseringsproces.

Gezien er binnen de Associatie Universiteit en Hogescholen Antwerpen geen departement Kunstwetenschappen is, zoekt de opleiding voor het opzetten van onderzoekslijnen ook samenwerking met andere universiteiten in Vlaanderen. Daarnaast heeft de opleiding recent een gepromoveerde docent in de Kunstgeschiedenis aangeworven.

Tijdens de gesprekken met de docenten bleek hun sterke motivatie om mee te gaan in het academiseringsproces, en om te schakelen van een eerder vaktechnische benadering naar een kritisch-wetenschappelijke benadering. Uit de gesprekken met het werkveld blijkt volgens de commissie nog te weinig structurele belangstelling en ondersteuning voor uitgebreide onderzoeksactiviteiten naar nieuwe technieken en behandelingen. Dit terwijl nieuwe evoluties in de restauratie en conservatie toch zeer waardevol zijn voor het werkveld. De commissie raadt aan om als unieke opleiding in Vlaanderen het initiatief te nemen om een academisch profiel uit te werken dat tegelijk breed inzetbaar is in het werkveld (zie ook 1.2). De commissie beveelt aan in de volgende versie van de doelstellingen de academische competenties meer te expliciteren.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie ondersteunt de ambitie van de opleiding om de visie op het profiel van de afgestudeerde met prioriteit te herdefiniëren.

De commissie suggereert bij de beschrijving van de doelstellingen te waken over de continuïteit tussen de doelstellingen van de bachelor- en masteropleiding.

De commissie vraagt bijzondere aandacht voor de inclusie van decretaal bepaalde doelstellingen met betrekking tot academisering.

Facet 1.2 Domeinspecifieke eisen

Beoordelingscriteria:

- De doelstellingen van de opleiding (uitgedrukt in eindkwalificaties van de student) sluiten aan bij de eisen die door (buitenlandse) vakgenoten en het relevante beroepenveld gesteld worden aan een opleiding in het betreffende domein (vakgebied/discipline en/of beroepspraktijk of kunstpraktijk). Ze zijn, ingeval van gereguleerde beroepen, in overeenstemming met de reglementering of regelgeving ter zake.
- Voor academisch gerichte bacheloropleidingen en masteropleidingen zijn de eindkwalificaties ontleend aan eisen vanuit de wetenschappelijke en/of artistieke discipline, de internationale wetenschapsbeoefening en voor daarvoor in aanmerking komende opleidingen de praktijk in het relevante beroepenveld.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

Bij het opstellen van de domeinspecifieke doelstellingen heeft de opleiding heel wat literatuur over conservatie en restauratie geraadpleegd: *The Conservator-Restorer: A definition of the Profession*, ICOM, Copenhagen, 1984; *Guidelines on Education and Training in the Conservation of Monuments, Ensembles and Sites*, ICOMOS, Colombo, 1993; ...; ECCO – ENCORE *Paper on Education and Access to the Conservation-Restoration*, Brussel-Torun, 2003; D. Kennedy, *Writing and Using Learning Outcomes. A Practical Guide*, ENCORE, 2007. Er zijn geen afstudeerrichtingen, enkel specialisaties naar materiaalkeuze. De commissie merkt op dat de domeinspecifieke doelstellingen wel zeer beknopt geformuleerd zijn, en vraagt om ze te herformuleren als echte competenties.

Het werkveld is vooral informeel betrokken bij het vormgeven van de domeinspecifieke doelstellingen van de opleiding, onder andere tijdens hun deelname aan de jury's. De commissie merkt tijdens de gesprekken op dat er bij een deel van het werkveld bezorgdheid is om het behoud van de focus op praktijkgerichte competenties in de opleiding. Anderzijds zijn ze momenteel wel zeer tevreden over de directe inzetbaarheid van de alumni. Dit komt overeen met wat de studenten zelf merken als ze hun praktijkgerichte competenties vergelijken met die van hun collega's uit het buitenland, waar veel meer nadruk ligt op het verwerven van theoretische kennis. Om tegemoet te komen aan de noden van een zeer dynamisch werkveld, overweegt de opleiding in de nabije toekomst drie verschillende profielen af te leveren: de zelfstandig werkende conservator-restaurator, de conservatiewetenschapper en de erfgoedbeheerder. De commissie vraagt zich af of de drie profielen in combinatie met de vele materiaaltechnische specialisaties (zie 2.2) niet te sterk gespecialiseerde afgestudeerden zal opleveren. De opleiding en het werkveld erkennen immers zelf dat de brede inzetbaarheid een sterke troef is van de huidige generatie alumni. Daarnaast mag het afleveren van een conservatiewetenschapper er niet toe leiden dat de academische competenties enkel binnen dit profiel geconcentreerd zijn, en niet of te weinig aan bod komen in de twee andere profielen. De commissie waardeert het dat de opleiding rekening wil houden met de verwachtingen uit het werkveld, maar moedigt de opleiding aan om als unieke opleiding in Vlaanderen een sturende rol te spelen. Hierdoor kan ze waken over het statuut van de conservator-restaurator. De docenten gaven zelf het voorbeeld waarbij restauratoren, gespecialiseerd in muurschilderingen, soms door het werkveld gezien worden als arbeiders. De commissie vreest dat het afleveren van een profiel dat vooral gericht is op zelfstandig conserveren-restaureren de indruk kan wekken hieraan tegemoet te komen. Meer gestructureerd overleg met het werkveld kan de bezorgdheid om het behoud van de praktijkgerichte competenties wegnemen en welwillendheid creëren voor het academische profiel dat de opleiding nastreeft. De commissie vraagt dat de opleiding in de aangekondigde herziening van de doelstellingen werk maakt van het formuleren van domeinspecifieke doelstellingen met een duidelijke visie, gedragen door het werkveld maar met respect voor het academische niveau van de opleiding. De opleiding geeft aan dat al overleg heeft plaatsgevonden over de nieuwe doelstellingen met de resonantiegroep, waarin ook academici van de Universiteit Antwerpen zitting hebben.

Het valt de commissie op dat enkele doelstellingen die zij opgenomen had in het domeinspecifieke referentiekader niet terugkomen in de doelstellingen die de opleiding beschrijft. Voor de bacheloropleiding zijn dit: het bereiken van zelfstandigheid, het leren leidinggeven aan *peers* en het instrueren van derden over transport,

opslag en tentoonstelling van objecten. Voor de masteropleiding zijn dit: samenwerken in een multidisciplinair team, creatief en innovatief werken, gespecialiseerde literatuurstudie uitvoeren, een eigen visie en standpunt ontwikkelen, op academisch niveau communiceren en een bijdrage leveren tot de ontwikkeling van de discipline. De opleidingsverantwoordelijken erkennen dat onder andere de academische competenties explicieter omschreven dienen te worden, maar merken op dat in de praktijk een aantal domeinspecifieke doelstellingen, zoals het beschrijven van de materiële staat, het ontwikkelen van motorische en technische vaardigheden, het documenteren van een proces en het ontwikkelen van inzicht in grenzen en beperkingen van methodes en processen, wel al nagestreefd wordt. Dit bleek inderdaad uit de gesprekken met de docenten en de studenten.

Anderzijds wordt in de domeinspecifieke doelstellingen voor de bacheloropleiding slechts zeer summier vermeld dat de veiligheidsvoorschriften dienen te worden opgevolgd. De commissie is van mening dat de kennis en toepassing van veiligheidsvoorschriften tot de doelstellingen van de opleiding behoren, vermits een conservator-restaurator geregeld in contact komt met chemische stoffen en brandbaar materiaal, en werktuigen moet hanteren.

Vermits het een unieke opleiding betreft, is internationale benchmarking volgens de commissie essentieel. De commissie vindt dat de opleiding nog te weinig gebruikmaakt van de internationale contacten van de docenten en internationale platforms voor restauratoren. De opleidingsverantwoordelijken gaven aan dat internationale benchmarking niet vanzelfsprekend is, gezien de opleidingen in andere landen een vijfjarige opleiding aanbieden.

Gezien het een unieke opleiding betreft, is het volgens de commissie aangewezen dat de opleiding expliciet vooropstelt de studenten kennis te laten maken met collega's en expertise uit het buitenland. Het is haar opgevallen dat in de doelstellingen expliciete verwijzingen naar de internationale component ontbreken.

De studenten gaven aan dat ze op meerdere momenten geïnformeerd worden over welke domeinspecifieke doelstellingen per vak aan bod komen (in de studiegids en via het elektronische leerplatform). Uit de gesprekken bleek ook dat de studenten vertrouwd zijn met de domeinspecifieke doelstellingen van de opleiding.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie dringt erop aan domeinspecifieke eisen te formuleren met een duidelijke visie, gedragen door het werkveld maar met respect voor het academische niveau van de opleiding, en in de vorm van echte competenties.

De opleiding zou meer gebruik kunnen maken van de bestaande internationale contacten om de al aanwezige internationale oriëntatie verder uit te werken.

Oordeel over onderwerp 1, doelstellingen van de opleiding: voldoende

Op basis van de oordelen over:

facet 1.1, niveau en oriëntatie:	voldoende
facet 1.2, domeinspecifieke eisen:	voldoende

is de visitatiecommissie van mening dat er in de opleiding voor dit onderwerp voldoende generieke kwaliteitswaarborgen aanwezig zijn.

Onderwerp 2 Programma

Facet 2.1 Relatie tussen doelstellingen en inhoud van het programma

Beoordelingscriteria:

- Het programma is een adequate concretisering van de eindkwalificaties van de opleiding qua niveau, oriëntatie en domeinspecifieke eisen.
- De eindkwalificaties zijn adequaat vertaald in leerdoelen van (onderdelen van) het programma.
- De inhoud van het programma biedt studenten de mogelijkheid om de geformuleerde eindkwalificaties te bereiken.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

De opleiding heeft een competentiematrix opgesteld. De commissie waardeert dergelijke inspanningen, maar vond de competentiematrix in haar huidige vorm niet erg distinctief, vermits bijna alle competenties in alle opleidingsonderdelen aan bod blijken te komen. Daarnaast is de relatie tussen de doelstellingen per opleidingsonderdeel en de opleidingsdoelstellingen niet altijd duidelijk. Mogelijk kan de opleiding bij de aangekondigde reflectie over de doelstellingen en de curriculumhervorming de relatie tussen de doelstellingen van de opleiding en die van de opleidingsonderdelen explicieter omschrijven.

Het programma steunt volgens de opleiding op twee even belangrijke pijlers: het praktijkgericht 'ateliermodel' en de theoretische omkadering. Het ateliermodel is bedacht om studenten uit de bachelor- en masteropleiding die voor eenzelfde specialisatie kiezen, te laten samenwerken binnen een 'studio'. De studio's zijn ruimtes met eigen begeleider(s) en voorzieningen ter behandeling van objecten bestaande uit een bepaald materiaal, bijvoorbeeld steen, glas of hout. Sommige studio's worden geclusterd in een atelier op basis van inhoudelijke en materiaaltechnische argumenten (vandaar 'ateliermodel'). Bijvoorbeeld de studio's glaskunst, keramiek en metalen worden geclusterd binnen het atelier glaskunst-keramiek-metalen, op basis van de verwante conserveringstechnieken die de drie soorten voorwerpen behoeven. Naarmate de opleiding vordert, neemt het aantal uren praktijk dat de student binnen een studio uitvoert, toe.

In de **bacheloropleiding** zijn er ieder jaar drie types van opleidingsonderdelen: atelier, specifiek vormende en algemeen vormende onderdelen. Het atelier bestaat uit een deel atelierpracticum, dat doorheen de opleidingsjaren steeds groter wordt ten koste van specifieke en algemeen vormende opleidingsonderdelen, en een klein deel studie van de historische vakliteratuur. De specifiek vormende opleidingsonderdelen zijn afhankelijk van de studiokeuze.

In de **masteropleiding** bestaat de helft van de studiepunten uit de masterproef (het zelfstandig behandelen van een complex object). Een vierde van de studiepunten gaat naar het schrijven van een scriptie. Verder is voor zes studiepunten natuurwetenschappelijke ondersteuning voorzien. Voor de resterende negen studiepunten kan de student vrij opleidingsonderdelen opnemen uit het aanbod van de Associatie Universiteit en Hogescholen Antwerpen.

De commissie is van mening dat er binnen het ateliermodel voldoende ruimte is voor het verwerven van vaktechnische competenties. De interactie tussen de studenten van de verschillende jaren die binnen een studio werken, beschouwt de commissie als zeer waardevol. Hierdoor leren de studenten van elkaar en leren ze samen te werken met mensen van een verschillend niveau. Daarnaast wordt verwacht dat de studenten steeds zelfstandiger leren werken. Het viel de commissie wel op dat in de eerste bachelor de nadruk ligt op het repetitief uitvoeren van een beperkt aantal basishandelingen. Het verdient aanbeveling om al vroeger in de opleiding te

variëren met het uitvoeren van praktijkhandelingen, op basis van de interesse van de student. Dit zou de interactie onder studenten bevorderen en daarmee *peer teaching* of passief leren door observatie stimuleren.

De opleiding benadrukt verder de interdisciplinaire behandeling van objecten die uit verschillende soorten materiaal bestaan (vooral in de masterproef). Hierdoor moeten studenten ook leren samenwerken over de studio's heen. De studenten gaven aan dat contact met docenten van een andere studio gestimuleerd wordt. Daarnaast is er de mogelijkheid om in plaats van de werkveldervaring een cross-overatelier te doen. De student neemt in dat geval deel aan een andere studio dan die van zijn/haar specialisatie.

Het vakgebied conservatie en restauratie is bij uitstek interdisciplinair, met raakvlakken met natuurwetenschappen, kunstgeschiedenis en erfgoedbeheer. Deze elementen komen vooral bij de theoretische onderdelen aan bod. Ook in het behandelverslag, dat per te behandelen object wordt opgesteld, zouden volgens de opleiding relevante elementen uit natuurwetenschappen, kunstgeschiedenis en erfgoedbeheer aan bod moeten komen. In de verslagen die de commissie kon inkijken, was dit nog te weinig het geval (zie 2.2).

De studenten vertelden uitgebreid geïnformeerd te worden over de doelstellingen en de begin- en eindcompetenties per opleidingsonderdeel in de studiegids, die zowel online als in een geprint exemplaar beschikbaar is. Ook in het begin van het jaar worden de studenten geïnformeerd. Uit de gesprekken met de studenten kon de commissie afleiden dat ze weten waar de doelstellingen beschreven staan en de belangrijkste kunnen opsommen.

De internationale dimensie komt volgens de commissie niet voldoende structureel aan bod in het programma. Er worden wel uitstappen georganiseerd naar verwante opleidingen in het buitenland, maar dit is afhankelijk van de opportuniteit die zich aandient en de initiatieven die individuele docenten vervolgens nemen. Als bezwaar om dergelijke uitstappen structureel in te plannen in het curriculum wordt aangehaald dat er financieel en administratief niet voldoende ruimte is. Op uitnodiging van de docenten, die over het algemeen meerdere internationale contacten hebben, komen jaarlijks enkele buitenlandse docenten een gastcollege geven. De studenten geven aan dat de docenten mee het college volgen, zodat erover kan teruggekoppeld en geëxamineerd worden. Omgekeerd gaan de docenten ook zelf op uitwisseling bij buitenlandse instellingen. Nieuwe technieken of inzichten die tijdens hun bezoek werden aangeleerd, worden teruggekoppeld naar de studenten. De commissie waardeert deze persoonlijke initiatieven, maar vraagt de internationale dimensie structureel in het programma in te schrijven. Vermits het een unieke opleiding betreft, is structureel contact met buitenlandse collega's de enige manier om kennis en kunde uit te wisselen buiten de muren van de opleiding.

In principe blijft de student gedurende de hele studie bij de specialisatie die hij/zij gekozen heeft. Tijdens de gesprekken met de studenten werd duidelijk dat de opleiding ervoor openstaat om studenten te laten veranderen van specialisatie. Dit gebeurt zelden.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie dringt erop aan om prioriteit te geven aan een weldoordachte curriculumhervorming waarbij er aandacht is voor:

- integratie theorie en praktijk;
- de relatie tussen de opleidingsdoelstellingen en de doelstellingen per opleidingsonderdeel;
- structurele inbedding van internationale dimensie.

De commissie suggereert al vroeger in de opleiding te variëren met de praktijkhandelingen die studenten moeten uitvoeren, om de interactie tussen studenten binnen eenzelfde studio nog meer te stimuleren.

Facet 2.2 Eisen professionele en academische gerichtheid van het programma

Beoordelingscriteria:

- kennisontwikkeling door studenten vindt plaats in interactie tussen het onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek (met inbegrip van het onderzoek in de kunsten) binnen relevante disciplines;
- het programma sluit aan bij ontwikkelingen in de relevante discipline(s) door aantoonbare verbanden met actuele wetenschappelijke theorieën;
- het programma waarborgt de ontwikkeling van vaardigheden op het gebied van wetenschappelijk onderzoek en/of de ontwikkeling en beoefening van de kunsten;
- (bij daarvoor in aanmerking komende opleidingen) het programma heeft aantoonbare verbanden met de actuele praktijk van de relevante beroepen.

Oordeel van de visitatiecommissie: BA: voldoende

MA: onvoldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

De commissie erkent dat de interactie in de studio's tussen de bachelorstudenten onderling en tussen bachelor- en masterstudenten de ontwikkeling van attitudes die nuttig zijn in het werkveld bevordert. De studenten leren van elkaar en leren samenwerken met mensen van uiteenlopend niveau. Binnen de studio voeren de studenten praktijkhandelingen uit op dummy's en echte objecten uit het werkveld. In het eerste bachelorjaar wordt vooral met dummy's gewerkt. Naarmate de studenten vorderen in hun opleiding komen ze in aanraking met echte objecten via maatschappelijke dienstverlening. De commissie waardeert het dat de studenten op deze manier in contact komen met het werkveld als opdrachtgever met wie ze moeten overleggen en voor wie ze een verslag van de uitgevoerde handelingen moeten opstellen (behandelverslag). De studenten verdedigen ieder jaar hun projecten voor een jury. Doorheen de opleiding worden de objecten steeds waardevoller en complexer, en wordt er van de student meer zelfstandigheid verwacht. Tijdens de gesprekken benadrukten de docenten dat de objecten uitgezocht en geselecteerd worden op hun didactische meerwaarde. Zo gaat er een sterke voorkeur uit naar multidisciplinaire objecten, omdat ze de studenten dwingen over de studio's heen met elkaar samen te werken.

Er is geen stage voorzien tijdens de opleiding. De opleiding ondersteunt wel een vrijwillige stage in de zomervakanties. Daarnaast organiseert de opleiding een werkveldervaring van zestig uur tijdens het derde bachelorjaar. De studenten waarderen dit zeer. Maar zowel vanuit de studenten en alumni als het werkveld is er vraag naar een langdurige stage om kennis te maken met de realiteit van het werkveld. De studenten geven aan dat een uitbreiding van de opleidingsduur van vier naar vijf jaar, om op die manier de stage te kunnen inpassen in een tweejarige master, warm onthaald zou worden. De commissie ondersteunt de vraag naar een langdurige stage, mede gezien het belang voor latere tewerkstelling binnen het werkveld, mits dit niet ten koste gaat van onderdelen in het huidige curriculum. Ze stelt vast dat de invoering van een stage in de master momenteel verhinderd wordt door de omvang van de master.

Een belangrijk aspect van de behandeling van objecten doorheen de opleiding is het vooronderzoek, waarin een analyse van het object en een voorstel tot behandeling worden gegeven. Dit vooronderzoek wordt weergegeven in een verslag en onderbouwd met een literatuurstudie. De bachelorstudenten voeren vooronderzoeken uit tijdens de testbanken onder begeleiding van onderwijzend personeel. Masterstudenten voeren een vooronderzoek uit, inclusief het schrijven van een verslag, op het object van hun masterproef. Ter controle en verbetering van de kwaliteit van de rapporten vraagt de docent Heuristiek per student een aantal rapporten op. De commissie is echter van mening dat deze onderzoeksmethodologie slechts een aspect van de vereisten ter academisering is. Andere aspecten (bijvoorbeeld kritische reflectie en onderzoekende creativiteit) komen volgens de commissie te weinig aan bod. Bovendien was de kwaliteit van de verslagen wisselvallig, onder andere door een te summier literatuurstudie, of een te onduidelijke vraagstelling. Tijdens de gesprekken met de docenten werd dit erkend,

maar werd verzekerd dat al maatregelen getroffen waren om dit punt te verbeteren: het opstellen van een handleiding, nazicht door theoriëdocenten en een strengere beoordeling.

Uit de gesprekken met de studenten bleek dat van hen verwacht wordt dat ze zelfstandig literatuur doornemen bij het vooronderzoek van objecten. De openingsuren van de bibliotheek zijn echter beperkt. Het is wel mogelijk om tijdens de praktijksessies naar de bibliotheek te gaan, maar de commissie stelt vast dat de studenten geneigd zijn meer tijd te investeren in het afwerken van objecten ten koste van het uitvoeren van een grondige literatuurstudie. De commissie stelt vast dat vakliteratuur in de meeste ateliers aanwezig is en ter beschikking staat van de studenten, maar vraagt nog meer aandacht voor de systematische integratie ervan in de opleidingsonderdelen, alsook in alle ateliers. Heuristisch en kritisch lezen, vergelijken en beoordelen van literatuur in het licht van een vraagstelling, alsook verslag doen van de methode en de resultaten van literatuuronderzoek als basis van praktijkwerk komen over het algemeen nog te weinig aan bod. De commissie suggereert meer nadruk te leggen op het leren uitvoeren van een gedegen en kritische literatuurstudie.

De opleiding geeft aan dat het verwerven van onderzoekscompetenties een steeds belangrijkere plaats in het opleidingsprogramma heeft ingenomen. De commissie stelt vast dat het in de bacheloropleiding vooral onderzoekscompetenties betreft die passen in het uitvoeren van diagnostisch vooronderzoek van artefacten en het maken van een verslag hierover: heuristisch en verslaggeving, fotografische documentatie en archivering, cultuurwetenschappelijk onderzoek en verslaggeving, veiligheid en toxicologie. Dit blijkt ook uit gesprekken met studenten. Academisering leeft maar is nog te veel gericht op diagnostisch onderzoek van te behandelen objecten. Studenten participeren bijvoorbeeld slechts zeer sporadisch aan het onderzoek van doctorerende docenten. De opleiding heeft bij de aanstelling van nieuwe docenten wel meer rekening gehouden met het academische niveau en de didactische kwaliteiten. Sinds enkele jaren worden ook onderzoeksdagen georganiseerd waarbij docenten, (inter)nationale externen en alumni gevraagd worden om hun onderzoek op een bevattelijke manier aan de studenten voor te stellen. Daarnaast voeren bachelorstudenten testbanken uit waarbij materialen op een systematische manier bestudeerd worden onder laboratoriumomstandigheden. De commissie waardeert dergelijke initiatieven om onderzoeksaspecten te integreren in het onderwijs. Ze vraagt de opleiding om ook op het niveau van de opleidingsonderdelen structureel aandacht te geven aan de ontwikkeling van een academische onderzoeksattitude.

Binnen de masteropleiding zou volgens de opleiding vooral de scriptie en de omkadering ervan de academische competenties beogen. Op basis van het aantal studiepunten lijkt de scriptie (vijftien studiepunten) door het gewicht van de masterproef (dertig studiepunten) echter eerder weinig aandacht te krijgen. De commissie stelde bovendien vast dat de scripties momenteel nog niet voldoende gericht zijn op wetenschappelijk en innovatief onderzoek, maar voor het merendeel slechts beschrijvend en reproductief zijn. De docenten gaven aan dat de academisering van de scriptie recent extra aandacht krijgt: er is een scriptiereglement opgesteld en er zijn titularissen aangesteld voor het onderdeel Scriptie die over het wetenschapsmethodologische en innovatieve gehalte waken. Naast de masterproef en de scriptie is er weinig ruimte over voor academisch gerichte opleidingsonderdelen. Temeer daar negen studiepunten vrij op te nemen zijn uit alle masteropleidingen binnen de AUHA. Hoewel de opleiding lijsten van keuzeopleidingsonderdelen die afgestemd zijn op de keuzeprofielen van de afstudeerrichtingen beschikbaar stelt, garandeert dit volgens de commissie niet de academische gerichtheid binnen ieder individueel keuzepakket. Daarom vraagt de commissie dat de opleiding zou reflecteren over de verhouding masterproef/scriptie en de competenties die in beide onderdelen aan bod komen (zie ook 2.8).

De procedure voor de aangekondigde curriculumherziening zal volgens de opleiding de PDCA-cyclus volgen. In een addendum op het zelfevaluatie rapport is een tijdsschema toegevoegd. Er is een resonantiegroep samengesteld die zich over de opleidingsdoelstellingen en daaropvolgend de curriculumherziening zal buigen. In deze resonantiegroep hebben ook academici van de Universiteit Antwerpen zitting. De commissie is positief over de aankondiging van de curriculumherziening, vermits het huidige curriculum, met name in de master, niet volledig tegemoetkomt aan de criteria van een academische opleiding. Tijdens een gesprek met de voorzitter van de resonantiegroep erkende die dat de academisering nog een lange weg heeft af te leggen, maar werd tegelijkertijd het vertrouwen uitgedrukt in het welslagen ervan. De commissie vraagt om absoluut prioriteit te geven aan een weldoordachte curriculumhervorming.

De studenten beschouwden de kwaliteit van de cursussen in eerdere evaluaties als problematisch. De opleiding heeft hier niet onmiddellijk een structurele oplossing voor. Uit de gesprekken met de studenten komt naar voor dat wel verbetering merkbaar is, maar dat de kwaliteit van de cursussen toch nog verschilt van docent tot docent. Daarom dringt zich volgens de commissie een systematische inventarisatie van de gebruikte cursussen op. Dit document kan als basis dienen voor een rationalisering, actualisering en inhoudelijk-methodologische uniformisering van het cursusmateriaal.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie dringt erop aan de werkplekervaring binnen de bachelor te vervangen door een zinvolle stage.

De commissie dringt aan op de verbetering van de wetenschapsmethodologische en innovatieve aspecten van de verslagen, en in het bijzonder van de scriptie.

De commissie beveelt aan om de studenten meer te betrekken bij de uitvoer van onderzoek en om eigen onderzoek te integreren in het onderwijs.

De commissie dringt erop aan de kwaliteit van de cursussen op een systematische manier te evalueren en te verbeteren.

Facet 2.3   Samenhang van het programma

Beoordelingscriterium:

- Studenten volgen een inhoudelijk samenhangend opleidingsprogramma.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

De commissie waardeert de duidelijke evolutie doorheen de opleiding naar meer complexiteit van de te behandelen objecten en meer zelfstandigheid in de behandeling ervan. Het ateliermodel bevordert dit: door het contact met de studenten uit hogere opleidingsjaren kunnen studenten deze evolutie waarnemen. Over het algemeen is de commissie tevreden over de verticale samenhang. Deze is er ten dele omdat de meeste docenten zowel in de bachelor als in de master lesgeven. Hierdoor wordt ook de volgtijdelijkheid, in de bachelor sterk aanwezig, bewaakt.

De opleiding heeft de ambitie een unieke combinatie aan te bieden van theoretische kennis en vaktechnische competenties. De commissie ondersteunt deze ambitie en vraagt hier in de aangekondigde curriculumherziening blijvend aandacht aan te schenken. Uit gesprekken met de studenten bleek immers dat de relevantie van een aantal (delen van) theoretische vakken voor hun specialisatie laag of onduidelijk was, mogelijk door de specifieke achtergrond van de (gast)docenten. Vooral in het eerste jaar is het verband tussen theorie en praktijk niet altijd duidelijk. In de masteropleiding was dat verband volgens studenten wel zichtbaar aanwezig. De docenten gaven aan dat in het begin van de opleiding inderdaad wat meer generieke competenties aan bod komen. Ze proberen sinds kort om de theoretische en praktische onderdelen beter op elkaar af te stemmen in hun onderwijs. Mogelijk zou meer expliciete communicatie met de studenten hierover, eventueel via het elektronische leerplatform, al veel oplossen. Anderzijds dient te worden nagegaan hoe een aantal algemene vakken meer toegespitst kunnen worden op de specialisatie van de student, zonder dat de meer generalistische kennis die nodig is voor de context van de specialisatie in het gedrang komt.

Uit de gesprekken met de docenten bleek dat er veel ruimte was voor informeel overleg over elkaars opleidingsonderdelen. Formeel overleg kan plaatsvinden binnen de opleidingsvergadering. De commissie stelt vast dat docenten elkaars cursussen kennen. Op het moment van het bezoek gaven de docenten aan te weten waar er overlap was in het curriculum, en vertelden ze dat gezocht werd naar verbetering om zo het aanbod naar de studenten toe te kunnen verbreden. De studenten erkenden de overlap, maar gaven aan de verdieping en belichting vanuit andere standpunten te kunnen waarderen. De commissie vraagt om het formele overleg systematisch te laten plaatsvinden en overlap aan te pakken.

Het merendeel van de studenten volgt het modeltraject, maar de opleiding staat open voor studenten die een flexibel leertraject behoeven. Dit wordt steeds op maat van de individuele student opgesteld. De commissie vraagt de mogelijkheid te bekijken om standaardtrajecten uit te werken voor enkele specifieke vooropleidingen.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie vraagt expliciet te communiceren over de functionaliteit van de algemene vakken ten aanzien van de specialisatie van de studenten, en waar mogelijk de algemene vakken meer toe te spitsen op de gespecialiseerde vakken.

De commissie raadt aan overleg onder docenten over elkaars vakken systematisch te laten verlopen, om op die manier overlap tussen cursussen weg te nemen.

Facet 2.4   Studietoestand

Beoordelingscriterium:

De opleiding voldoet aan de formele eisen met betrekking tot de studietoestand:

- bachelor: ten minste 180 studiepunten
- master: ten minste 60 studiepunten

Oordeel van de visitatiecommissie: ok

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

De academisch gerichte bacheloropleiding bestaat uit 3 studiejaar van elk 60 studiepunten. In totaal wordt dus een opleidingsprogramma georganiseerd van 180 studiepunten. De opleiding voldoet hiermee aan de formele eisen met betrekking tot de minimale studietoestand van een academisch gerichte bachelor.

De masteropleiding bestaat uit 1 studiejaar van 60 studiepunten. Hiermee voldoet de opleiding aan de formele eisen met betrekking tot de minimale studietoestand van een master.

Aanbevelingen ter verbetering:

/

Facet 2.5   Studielast

Beoordelingscriteria:

- De werkelijke studietijd wordt getoetst en sluit aan bij de normen vastgesteld krachtens decreet.
- Het programma is studeerbaar doordat factoren, die betrekking hebben op dat programma en die de studievoortgang belemmeren zoveel mogelijk worden weggenomen.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

De opleiding organiseert geen echte studielastmetingen. De perceptie van de studielast komt wel aan bod in de jaarlijkse programmabevraging van de studenten. Uit deze bevraging blijkt dat de studenten de verhouding studielast en studiepunten als evenwichtig ervaren. Anderzijds komt uit gesprekken met de studenten naar voor dat ze vooral in de ateliers een redelijk hoge studielast ervaren. Toch willen de studenten hier niet over klagen. De passie van hun docenten voor het vak werkt motiverend, en de studenten hebben het gevoel dat de docenten hun harde werk waarderen. Verder helpt de afwisseling tussen de verschillende opleidingsonderdelen het geheel behapbaar te houden. De commissie leidt uit de gesprekken met de studenten af dat ze de openingsuren van de bibliotheek en de ateliers graag uitgebreid zien, zodat ze flexibeler hun studietijd zouden kunnen indelen.

Hoewel de gemiddelde studieduur redelijk is (vier jaar en twee maanden), zijn er veel afvallers. Daarbij blijkt uit gesprekken met de zorgcoördinator dat steeds meer studenten een individueel traject hebben gekregen. Hoewel er meerdere redenen zijn waarom studenten een individueel traject aanvragen, zoals een speciaal statuut, een Erasmus uitwisseling of een combinatie met een andere opleiding, stelt de commissie vast dat een deel van de studenten dit doet omdat ze het modeltraject niet konden volgen. De studenten gaven aan dat de oorzaak hiervoor vaak ligt bij de foute inschatting van de inhoud van de opleiding. Enerzijds wat het 'artistieke' gehalte betreft, anderzijds wat de studielast van vooral het praktijkgedeelte van de opleiding betreft. Nochtans stelt de commissie vast dat de opleiding inspanningen doet om de onduidelijkheden bij de abiturienten weg te nemen (zie ook 2.9). Mogelijk kunnen studenten nog meer op hun verantwoordelijkheid worden gewezen om zichzelf uitgebreid te informeren.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie beveelt de opleiding aan studietijdmetingen op een structurele manier in te bouwen in het opleidingsprogramma.

Mogelijk kunnen de openingsuren van de ateliers en bibliotheek aangepast worden, zodat studenten hun studietijd flexibeler kunnen indelen.

Facet 2.6   Afstemming tussen vormgeving en inhoud

Beoordelingscriteria:

- Het didactisch concept is in lijn met de doelstellingen.
- De werkvormen sluiten aan bij het didactisch concept.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

In de onderwijsvisie van de opleiding wordt de ontwikkeling naar een zelfstandige en zorgvuldige conservator-restaurator benadrukt. Dit gebeurt binnen het ateliermodel, waarin studenten van alle jaren werken aan hun eigen objecten. Het ateliermodel laat toe dat studenten van elkaar leren en elkaar helpen. Waar mogelijk wordt samengewerkt. De commissie waardeert een dergelijke werkvorm, maar zou graag de mogelijkheden tot peer coaching structureel georganiseerd zien.

In het eerste jaar worden basisvaardigheden aangeleerd en is het aanbod van algemene opleidingsonderdelen eerder breed. Naarmate de student vordert zal hij/zij steeds zelfstandiger aan steeds complexere objecten werken, waarbij veel nadruk ligt op zorgvuldigheid van diagnosticeren en behandelen van objecten. De theoretische opleidingsonderdelen worden meer toegespitst op de specialisatie van de student. Toch dient de opleiding volgens de commissie nog extra inspanningen te leveren om theorie in het atelier-practicum te integreren (zie 2.3). Uit gesprekken met studenten blijkt dat het wel mogelijk is om bij het vooronderzoek van objecten raad te vragen bij theorie docenten, maar dat hier in de praktijk weinig gebruik van wordt gemaakt.

Daarnaast stelt de commissie vast dat in de bachelorjaren, en vooral in het eerste jaar, de studenten zeer repetitief basishandelingen dienen uit te voeren. Dit verklaart mogelijk de soms moeizame overgang naar de master, waarin een grote mate van zelfstandigheid verwacht wordt. De commissie vindt het ateliermodel een zeer zinvolle werkvorm, die het bereiken van de beoogde opleidingsdoelstellingen ondersteunt, maar vraagt de opleiding dit model kritisch te blijven evalueren en indien mogelijk te optimaliseren.

De opleiding benadrukt het belang van praktijkervaring. Dit wordt ondersteund door het behandelen van echte objecten uit het werkveld in het atelier-practicum. De studenten moeten niet enkel het object behandelen, maar ook overleggen met de opdrachtgever over de gestelde diagnose en de opties ter behandeling. Wanneer dit opportuun is, organiseren de docenten ook studiebezoeken aan ateliers en musea. Verder is recent, en op vraag van de studenten, een werkveldervaring van zestig uur in het curriculum opgenomen. Gezien de noodzaak om de student te laten kennismaken met andere behandelingsmethodes en restauratietheorieën dan deze die werden aangeleerd in het atelier, vraagt de commissie de werkveldervaring uit te breiden tot een langdurige stage (zie 2.2).

De opleiding geeft aan dat de meest gebruikte werkvorm voor theoretische opleidingsonderdelen het hoorcollege is. Door de kleinschaligheid van de opleiding en de opdeling van de studenten in ateliers, zitten de studenten zelden met velen tegelijk college te volgen. Daarbij gaven de studenten aan dat het contact met de docenten zeer laagdrempelig is. Dit laat volgens de commissie toe om ook andere, meer interactieve werkvormen te hanteren, zoals probleemgestuurd onderwijs.

De commissie waardeert de recente ingebruikneming van het elektronische leerplatform. Graag ziet de commissie een verdere uitwerking van het gebruik ervan, niet enkel als middel om cursussen ter beschikking te stellen, maar bijvoorbeeld ook als discussieforum. Tijdens gesprekken met het administratief-technisch personeel bleek dat er een plan is om het gebruik van het elektronische leerplatform uit te breiden. Er worden intern cursussen aangeboden om hiermee te leren werken. Toch zijn niet alle docenten even gemotiveerd. De opleiding hoopt dat het tonen van best practices ook de meer sceptische collega's kan overtuigen van de meerwaarde die het elektronische leerplatform, zowel voor de studenten als de docenten, kan betekenen.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie vraagt aandacht voor de integratie van theorie en praktijk binnen het ateliermodel.

De commissie suggereert het invoeren van andere, meer interactieve onderwijsvormen dan het hoorcollege.

De commissie vraagt de mogelijkheden van het leerplatform optimaal in te zetten in het onderwijs.

Facet 2.7   Beoordeling en toetsing

Beoordelingscriterium:

- Door de beoordelingen, toetsingen en examens wordt adequaat en voor studenten inzichtelijk getoetst of de studenten de leerdoelen van (onderdelen van) het programma hebben gerealiseerd.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

Voor de theorievakken hanteert de opleiding zowel een mondelinge als een schriftelijke toetsing. De schriftelijke toetsing kan bestaan uit een examen of een paper. De commissie waardeert de mix van toetsvormen, maar vraagt erover te waken voldoende ruimte te maken voor het geven van feedback op de papers in plaats van ze enkel te quoteren.

Specifieker voor het didactische concept van de opleiding is de toetsingsvorm voor het atelier-practicum in de bachelor en voor de masterproef, namelijk een combinatie van een procesevaluatie en een productevaluatie. De productevaluatie gebeurt tijdens een verdediging van de student voor een jury. De student wordt bevroegd over ethische aspecten, toegepaste conservatie- en restauratietechnologie, het fysisch en chemisch onderzoek en kunsthistorische aspecten. De commissie waardeert het dat in de derde bachelor en master de jury samengesteld is uit docenten alsook mensen uit het werkveld. Toch vraagt de commissie erover te waken dat het ook voor de mensen uit het werkveld duidelijk is welke competenties getoetst dienen te worden. De objectiviteit van de evaluatie wordt volgens de opleiding gegarandeerd door een mix van juryleden samen te stellen die alle studenten van een bepaalde studio op dezelfde dag beoordeelt. Daarnaast is de verdediging publiek en heeft de student de mogelijkheid de schriftelijke beoordeling in te kijken. De procesevaluatie is een permanente evaluatie door de vakdocent tijdens de behandeling van een object, waarbij rekening gehouden wordt met attitude, documentatie, rapportering en probleemoplossend vermogen. De opleiding gaf aan dat er voor de procesevaluatie van de masterproef ruimte is tijdens het wekelijks contact met de docent, en dat er een halfjaarlijkse check is waarop een groep van docenten feedback geeft op de voortgang van het proces. De commissie vindt het evalueren van zowel proces als product in het atelier-practicum en de masterproef erg waardevol, maar vond geen aanwijzingen voor formele communicatie met de studenten over tussentijdse resultaten en de motivatie van deze resultaten. Daarom raadt de commissie het ontwikkelen van een protocol aan dat de organisatie van permanente evaluatie duidelijk in kaart brengt, en kan verspreid worden onder docenten en studenten, zodat deze evaluatievorm duidelijker verankerd wordt in de opleiding.

Informatie over welke toetsvorm bij een opleidingsonderdeel gebruikt wordt, kan de student terugvinden in de studiegids. De studenten gaven tijdens de gesprekken aan dat de examens over het algemeen billijk en transparant zijn. De toetsing van sommige theorievakken werd wel als te licht ervaren en was sterk afhankelijk van de docent. De commissie vraagt deze ongelijkheid weg te werken. Verder stelde de commissie vast dat vooral gefocust werd op kennisrepresentatie. De commissie dringt erop aan dat, vooral hogerop in de opleiding, meer getoetst wordt naar inzicht en minder naar kennis.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie vindt het belangrijk dat er ruimte is om studenten (schriftelijk) feedback te geven op de papers.

De commissie vraagt erover te waken dat de juryleden uit het werkveld ook vertrouwd zijn met de competenties die getoetst dienen te worden tijdens de productevaluatie.

De commissie raadt aan op een structurele manier tussentijdse resultaten van de procesevaluatie te documenteren en te communiceren met de studenten.

De commissie dringt erop aan om bij de theorievakken meer met inzichtvragen te toetsen en minder met kennisvragen.

Facet 2.8   Masterproef

Beoordelingscriteria

- De masteropleiding wordt afgesloten met een masterproef waarmee de student blijk geeft van een analytisch vermogen of van een zelfstandig probleemoplossend vermogen op academisch niveau of het vermogen tot kunstzinnige schepping. Het werkstuk weerspiegelt de algemeen kritisch-reflecterende ingesteldheid of de onderzoeksingesteldheid van de student.
- De masterproef heeft een omvang van ten minste één vijfde van het totale aantal studiepunten met een minimum van 15 en een maximum van 30 studiepunten.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

De masterproef bestaat uit de behandeling van een complex en meestal interdisciplinair object. Tijdens het vooronderzoek, de behandeling en de documentatie van het object komen volgens de opleiding vrijwel alle domeinspecifieke competenties aan bod. Uit de gesprekken met de docenten kwam echter naar voren dat in de masterproef eerder praktijkgerichte competenties aan bod komen. Daarbij wordt vooral de zelfstandigheid waarmee de student het hele project beheert, getoetst. Op basis van de masterproeven die tijdens de rondleiding in de studio's te zien waren en de gesprekken met de docenten, besluit de commissie dat het zelfstandig probleemoplossend vermogen in de masterproef impliciet maar toch voldoende aan bod komt. Daarnaast viel op dat een groot aandeel van de masterproef uitvoerend werk betreft. De commissie waardeert de aandacht voor de praktijkgerichte competenties in de masterproef.

Studenten schrijven ook altijd een behandelverslag over de masterproef, ook als de scriptie gelinkt is aan de masterproef (zie 2.2). De commissie is van mening dat er in dit verslag ruimte is voor de explicitering van de kritische reflectie en van het onderzoek dat gepaard gaat met de behandeling van objecten. De commissie stelde echter vast dat de verslagen die ze kon inkijken, overwegend beschrijvend zijn en een gedegen literatuurstudie missen. Ze vraagt daarom de invulling en de criteria ter beoordeling van de behandelverslagen aan te passen. Een mogelijke oplossing zou de integratie van de scriptie en masterproef zijn, waarbij het behandelverslag deel uitmaakt van de scriptie. De commissie beseft dat dit tot gevolg heeft dat de verdeling van het aantal studiepunten zou moeten worden herzien, vermits de scriptie en masterproef samen meer dan het maximale aantal studiepunten omvatten. Maar ze ziet dit als een opportuniteit om aan het programma van de master een aantal academisch gerichte opleidingsonderdelen toe te voegen (zie 2.2).

De studenten worden gestimuleerd om al in hun derde bachelor een keuze te maken voor het onderwerp van hun masterproef. De officiële bekendmaking van de keuze gebeurt in het begin van het masterjaar. Studenten kunnen een object behandelen binnen de opleiding of extra muros. De begeleiding gebeurt door de promotor, in principe de vakdocent. Indien het een interdisciplinair object betreft of indien het object zich extra muros bevindt, wordt een copromotor aangeduid. Ter opvolging van de voortgang is er halfjaarlijks een presentatiemoment in aanwezigheid van andere docenten en studenten, waarbij feedback gegeven wordt op het proces en het voorlopige resultaat. Uit voorgaande evaluaties bleek dat de studenten de begeleiding van de masterproef in het algemeen ondermaats vonden. Uit de gesprekken met de alumni kwam naar voor dat vooral de begeleiding voor masterproeven extra muros moeizaam verliep. De docenten gaven aan dat de grote mate van zelfstandigheid die van masterstudenten verwacht wordt, mogelijk nogal sterk in contrast staat met de intensieve begeleiding tijdens de bachelorjaren. De student dient op eigen initiatief naar de promotor te gaan in geval van vragen of

moeilijkheden. De commissie vraagt de opleiding te waken over de kwaliteit van de begeleiding door de promotor en copromotoren/verantwoordelijken indien de masterproef extra muros plaatsvindt.

De beoordeling van de masterproef bestaat uit een beoordeling van het proces door de promotor en een beoordeling van het eindproduct door een jury. Het verslag wordt niet apart beoordeeld. De commissie waardeert het dat studenten hun eindproduct dienen te verdedigen voor een jury waarin zowel docenten als mensen uit het werkveld zitten. De verdediging is publiek, en bij de beoordeling hoort een schriftelijke argumentatie. Er is een juryprocedure opgesteld, die bij iedere verdediging meegedeeld wordt aan de jury. Sinds 2009 krijgen de juryvoorzitters een handleiding met onder andere de competenties die de student moet halen om te slagen voor de masterproef. Deze lijst wordt doorgesproken met alle aanwezige juryleden. Uit de gesprekken met de docenten en studenten blijkt echter dat de eindcompetenties onvoldoende duidelijk en tijdig gecommuniceerd worden aan alle betrokkenen. De commissie vraagt de beoordelingscriteria tijdig bekend te maken aan alle betrokkenen.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie suggereert de integratie masterproef-scriptie te herzien, zodat in de masterproef op zichzelf voldoende expliciet wetenschapsmethodologische competenties getoetst worden.

De commissie vraagt te waken over de begeleiding van de masterproef, vooral wanneer het onderwerp zich extra muros bevindt.

De commissie beveelt aan om beoordelingscriteria bekend te maken aan alle betrokkenen.

Facet 2.9 Toelatingsvoorwaarden

Beoordelingscriteria:

Het programma sluit qua vorm en inhoud aan bij de kwalificaties van de instromende studenten bachelor:

- diploma secundair onderwijs, diploma van het hoger onderwijs van het korte type met volledig leerplan, diploma van het hoger onderwijs voor sociale promotie of een diploma of getuigschrift dat bij of krachtens een wet, decreet, Europese richtlijn of een andere internationale overeenkomst als gelijkwaardig wordt erkend;
- door het instellingsbestuur bepaalde voorwaarden voor personen die niet aan bovengenoemde voorwaarden voldoen.

master:

- diploma van een bachelorgraad met (een) door het instellingsbestuur nader bepaalde kwalificatie(s)en in voorkomend geval aangevuld met een geïndividualiseerd opleidingsprogramma, een voorbereidingsjaar of een schakelprogramma

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

Kandidaat-studenten worden onderworpen aan een decretaal verplichte 'artistieke toelatingsproef'. Tijdens deze proef wordt volgens de opleiding gepeild naar de motorische kwaliteiten en het esthetisch inzicht. Naast de bindende toelatingsproef vinden ook een interview en een peiling naar theoretische kennis en talenkennis plaats. Met het interview wil de opleiding meer inzicht krijgen in de motivatie en interesse van de kandidaat. De niet-bindende peiling is vooral aanleiding om, indien aangewezen, studenten aan te raden een natuurwetenschappelijke bijspijkerkursus te volgen. De bijspijkerkursus is dit jaar voor het eerst intern georganiseerd, nadat bleek dat het aanbod van het Centrum voor Volwassenbegeleiding niet voldoende

toegespitst was op de opleiding. Bovendien vond de bijscholing eerder plaats in de avonduren, wat de studenten als erg belastend ervoeren. De intern georganiseerde bijspijker cursus vindt daarentegen plaats voor de start van het academiejaar. De commissie stelt vast dat de opleiding een kwalitatieve bevraging uitvoerde onmiddellijk na de cursus, en het effect van de cursus in januari evalueerde. Een verbeteringstraject dat uit deze evaluatie kwam, is de nauwere aansluiting tussen de toelatingsproef, de zelftest en het niveau van de bijspijker cursus. De opleiding plant een volgende bevraging en evaluatie na de uitslag van de examens in eerste en tweede zitting. De commissie ondersteunt dit voornemen.

Het slaagpercentage van de toelatingsproef ligt redelijk hoog, wat erop kan duiden dat de kandidaat-studenten goed weten wat van hen verwacht wordt. Anderzijds is er veel uitval doorheen de opleiding. De commissie vraagt zich af of de artistieke toelatingsproef niet misleidend is en de indruk wekt dat het om een artistieke opleiding gaat. Uit gesprekken met de studenten kwam naar voor dat vooral de praktijkvakken als zeer veeleisend worden bestempeld. Over het algemeen leken de mensen die de opleiding vroegtijdig beëindigden, dit te doen uit aanvoelen dat de opleiding niet inhield wat ze ervan verwacht hadden. Dit is enigszins verwonderlijk, gezien de inspanningen die geleverd worden om de studenten te informeren. Zo is er de mogelijkheid om tijdens de meeleefdag een hele dag mee te lopen met de opleiding. Daarnaast is er sinds enkele jaren meer aandacht voor studiebegeleiding (zie 4.2). In overleg met de student kan de zorgcoördinator individuele trajecten uitstippelen voor studenten die moeilijkheden hebben met bepaalde opleidingsonderdelen, hoewel hierbij rekening dient te worden gehouden met de volgtijdelijkheid in de bachelor, en de verwevenheid tussen theorie en praktijk doorheen de opleiding. De opleiding komt ook tegemoet aan de talrijke aanvragen voor een speciaal statuut. De commissie vraagt, gezien de verhouding geslaagd toelatingsproef/uitval, continu te waken over de relatie tussen de ingangsproof en de opleidingsdoelstellingen, en waar nodig bij te sturen.

De bacheloropleiding staat open voor kandidaat-studenten met een diploma van het secundair onderwijs, mits ze slagen op de artistieke toelatingsproef. Het grootste deel van de instroom komt uit het KSO (40 procent), ongeveer een kwart komt uit het ASO (24 procent), maar ook het TSO (8 procent) en BSO (12 procent) zijn vertegenwoordigd. De opleiding biedt geen gedifferentieerde leerroutes aan. De docenten proberen zo veel mogelijk rekening te houden met de achtergrond van de student, wat weliswaar moeilijker is tijdens theorielessen die in grotere groepen plaatsvinden.

De commissie constateert dat wat de masteropleiding betreft, kandidaten uit verschillende bacheloropleidingen kunnen instromen. Afhankelijk van waar zij hun bachelordiploma hebben behaald, zijn verschillende procedures uitgewerkt die beschreven staan in de departementale aanvullingen van de Algemene Onderwijs- en Examenregeling. De commissie is van mening dat de toelatingsvoorwaarden om zich in te schrijven voor de masteropleiding in overeenstemming zijn met de decretale bepalingen.

Een deel van de instroom komt uit het buitenland (16 procent), meestal uit Nederland. Het kleine aantal anderstaligen dat zich inschrijft, krijgt een twee weken durend taalbad aangeboden. Docenten trachten zo veel mogelijk rekening te houden met de taalachterstand, want ondanks een intensief taalbad hebben anderstalige studenten het nog moeilijk met de theorievakken. De commissie vraagt zich af of de inrichting van een Engelstalige master niet opportuun is om internationale uitwisselingen te vergemakkelijken.

Momenteel is het niet gemakkelijk om in te stromen vanuit een andere opleiding. Ook voor zij-instromers geldt immers de toelatingsproef. Door de specifieke eigenheid van de opleiding is er weinig ruimte voor vrijstellingen. Wel doet de opleiding inspanningen om kandidaat zij-instromers individueel te beoordelen en een ad-hocprogramma aan te bieden. Hoewel er momenteel weinig vraag naar is, moet er volgens de commissie worden nagedacht of men in de toekomst niet een aantal programma's voor zij-instromers wil formaliseren.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie dringt erop aan de hoge uitval op te volgen en indien nodig bijkomende maatregelen te nemen.

De commissie suggereert het opstellen van standaardprogramma's voor zij-instromers.

De commissie vraagt, gezien de verhouding geslaagd toelatingsproef/uitval, continu te waken over de relatie tussen de ingangsproof en de opleidingsdoelstellingen, en waar nodig bij te sturen.

Oordeel over onderwerp 2, programma: voldoende

Op basis van de oordelen over:

facet 2.1, relatie tussen doelstellingen en inhoud van het programma:	voldoende
facet 2.2, eisen academische gerichtheid van het programma:	BA: voldoende; MA: onvoldoende
facet 2.3, samenhang van het programma:	voldoende
facet 2.4, studieomvang:	ok
facet 2.5, studielast:	voldoende
facet 2.6, afstemming tussen vormgeving en inhoud :	voldoende
facet 2.7, beoordeling en toetsing:	voldoende
facet 2.8, masterproef:	voldoende
facet 2.9, toelatingsvoorwaarden:	voldoende

De visitatiecommissie maakt een positieve afweging, en stelt dat de opleiding acties onderneemt om de vastgestelde tekortkomingen inzake academische oriëntatie van het masterprogramma te verhelpen. De opleiding werd vanaf 2005 ten volle ondersteund vanuit een departementaal beleid rond academisering. Maar de commissie constateert dat de opleiding pas recent ten volle inzet op academisering. De onderzoeksparticipatie van de docenten en de interesse van studenten nemen duidelijk toe. De opleidingsverantwoordelijken willen het potentieel, dat ook volgens de commissie zeker aanwezig is, alle kansen bieden. Het boezemt de commissie vertrouwen in dat de associatie met respect voor de specificiteit van de opleiding de academisering binnen de opleiding wil ondersteunen. De interdisciplinariteit die intrinsiek in de opleiding aanwezig is, biedt de opleidingsverantwoordelijken voldoende mogelijkheden om een programma samen te stellen dat in staat is studenten met een academisch profiel af te leveren die een unieke meerwaarde betekenen voor het werkveld.

Onderwerp 3 Inzet van het personeel

Facet 3.1 Kwaliteit van het personeel

Beoordelingscriterium:

- Het personeel is gekwalificeerd voor de inhoudelijke, onderwijskundige en organisatorische realisatie van het programma.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

Uit de gesprekken met het onderwijzend en het administratief-technisch personeel besluit de commissie dat de opleiding een rijkdom aan enthousiaste en gedreven medewerkers bezit. De studenten bevestigen dat dit enthousiasme motiverend werkt. Ook uit de jaarlijkse bevraging per opleidingsonderdeel blijkt dat de meeste docenten goed scoren op alle vlakken van de docentenevaluaties. De docenten krijgen de vrijheid om hun persoonlijke evaluatie al dan niet aan hun personeelsdossier toe te voegen. Dit gebeurt zelden. De docenten gaven aan dat een negatieve evaluatie altijd motiveert tot verbeteringsacties, en dat er op associatieniveau genoeg mogelijkheden zijn voor het volgen van bijspijker cursussen. De commissie vraagt zich echter af of het toch niet wenselijk is om de individuele docentevaluaties automatisch toe te voegen aan de personeelsdossiers. Daardoor zou de opleiding gerichter verbeteringstrajecten kunnen opleggen bij een eventuele negatieve evaluatie.

Hoewel er geen uitingen werden gegeven van grote problemen bij het onderwijzend of administratief-technisch personeel, betreurt de commissie het ontbreken van een ombudsman voor het onderwijzend personeel op opleidings- of departementsniveau. Er is wel een ombudspersoon op hogeschoolniveau, maar dit is minder laagdrempelig. Mogelijk kan de bestaande ombudsdienst voor studenten ook toegankelijk worden voor docenten.

De aanwerving van nieuwe docenten gebeurt gestructureerd en met een jurering door externen. Er wordt getracht voorafgaand aan de aanwerving de kandidaat zelf een goed beeld te geven van de opleiding. In het kader van de academisering van de opleiding spelen de academische kwaliteiten een belangrijke rol bij de selectie. Gezien er in het verleden enkele negatieve ervaringen waren met gastdocenten, houdt de opleiding ook rekening met de didactische kwaliteiten van nieuw onderwijzend personeel. De commissie suggereert het organiseren van proeflessen met het oog op een betere inschatting van de pedagogische kwaliteiten en academische gerichtheid van de kandidaten.

Recentelijk is voor nieuwkomers een handleiding opgesteld met basisinformatie over de opleiding. Er is geen echt programma of peterschap om nieuwe docenten te ontvangen, maar door de kleinschaligheid van de opleiding en de opdeling in ateliers kan gemakkelijk informeel contact gelegd worden met andere docenten. Verder is de toegang tot het elektronische leerplatform een hulpmiddel, waarop de nieuwe docent bestaande cursussen kan inkijken om het niveau en de verwachte competenties in te schatten.

Het huidige personeelsbestand bestaat voor een deel uit vastbenoemde docenten, van wie de gemiddelde leeftijd redelijk hoog ligt. Er is weinig budgettaire ruimte voor het aanstellen van nieuw personeel. Hierdoor wordt de opleiding genoodzaakt te werken met veel gastdocenten die een klein percentage lesopdracht toegewezen krijgen. De opleidingsverantwoordelijke erkent dat dit de betrokkenheid met de algemene werking niet bevordert. Ook de studenten gaven aan dat veel gastdocenten aangesteld zijn. De commissie is van mening dat hierdoor de kwaliteitsbewaking moeilijk gegarandeerd kan worden.

Een deel van de docenten is aangesteld in de bijzondere salarisschaal voor artistieke docenten. Deze docenten worden voor 100 procent aangesteld terwijl ze slechts voor 70 procent worden uitbetaald, maar met de mogelijkheid om te cumuleren met een zelfstandige praktijk. Volgens docenten laat deze constructie toe om voldoende betrokken te zijn bij de opleiding en toch nog op een zinvolle manier actief te blijven in het werkveld. Anderzijds werd toegegeven dat deze constructie moeilijk te combineren valt met de eisen ter academisering. De commissie vraagt de opleiding en de docenten goede afspraken te maken opdat de academisering niet in het gedrang komt. De commissie suggereert de ontwikkeling van spin-offs waarbij, onder de paraplu van de hogeschool, commercialisering van onderzoeksbevindingen kan plaatsvinden (zie ook 3.2). Participatie van de academiserende docenten aan een dergelijke spin-off lijkt de commissie zinvoller voor de indaling van onderzoek in het onderwijs dan het in stand houden van een zelfstandige praktijk.

Docenten worden betrokken bij het beleid van de opleiding. Verder worden intern cursussen elektronisch leerplatform en PowerPoint aangeboden, en is er een beperkt persoonlijk budget voor nascholing. Ook het administratief-technisch personeel geeft aan tevreden te zijn over de mogelijkheden ter professionalisering. Er worden specifieke opleidingen aangeboden, zoals gebruik van MS Office-software. De commissie waardeert het enthousiasme van het personeel maar ziet toch enkele knelpunten, die ook de opleiding zelf erkent: het gebrek aan werkingsmiddelen in de studio's legt druk bij de docenten, er wordt te veel een beroep gedaan op gastdocenten en er is weinig ruimte om een stimulerend personeelsbeleid te voeren. Daarom is de commissie van mening dat het personeelsbeleid zo snel mogelijk geprofessionaliseerd dient te worden. Er dienen organen en/of mechanismen ontwikkeld te worden die permanent waken over (i) de competenties van het personeel (onderwijs én onderzoek), (ii) de ontwikkeling van deze competenties (door het aanbevelen en indien nodig verplichten van onderwijskundige vorming) en (iii) het belonen van (de ontwikkeling van) deze competenties. De commissie hoopt dat de aanstelling van een nieuwe, extern gerekruteerde opleidingsverantwoordelijke met managementservaring hieraan kan bijdragen.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie beveelt aan een ombudsdienst voor docenten op opleidingsniveau in te richten.

De commissie raadt aan de docentevaluaties automatisch bij het personeelsdossier te voegen, zodat met de resultaten rekening kan gehouden worden tijdens functioneringsgesprekken en verbeteringstrajecten kunnen afgedwongen worden.

De commissie vraagt de manier van bevragen te herzien om het gebruiksgemak voor de studenten te verhogen.

De commissie dringt erop aan het personeelsbeleid te professionaliseren.

Facet 3.2 Eisen professionele en academische gerichtheid

Beoordelingscriterium:

- het onderwijs wordt voor een belangrijk deel verzorgd door onderzoekers die een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van het vakgebied (met inbegrip van het onderzoek in de kunsten);
- bij de daartoe in aanmerking komende opleidingen dient daarenboven voldoende personeel te beschikken over kennis en inzicht in de desbetreffende beroeps- of kunstpraktijk.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

Door het interdisciplinaire karakter van de opleiding, met raakvlakken met natuurwetenschappelijke en kunsthistorische disciplines, was er voor de start van het academiseringsproces (2003-2013) al spontane samenwerking tussen de opleiding Conservatie en restauratie en het departement Chemie aan de Universiteit van Antwerpen. Hoewel dit aantoonde dat er zeker mogelijkheden zijn voor het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek binnen de opleiding, stelt de commissie vast dat het academiseringsproces pas sinds kort daadwerkelijk gestart is. Actieve betrokkenheid van alle docenten in toegepast of wetenschappelijk onderzoek, naast maatschappelijke dienstverlening, en het integreren van eigen onderzoek in onderwijs zijn essentieel voor de academisering van de opleiding. Daarbij ziet de commissie dat veel potentieel niet gevaloriseerd wordt: er is wel enthousiasme onder de docenten, maar de onderzoekservaring ontbreekt om projecten binnen een redelijke termijn succesvol af te ronden en te valoriseren. Hierdoor bestaat het gevaar dat na het opdrogen van initiële gelden ter academisering de opleiding te weinig output in handen heeft om subsidies voor nieuwe onderzoeksprojecten binnen te halen. De commissie dringt aan op meer sturing en administratieve ondersteuning vanuit het departement. Zo belemmeren ook de te hoge onderwijslast en de drukke agenda voor buitenschoolse activiteiten, zoals een eigen praktijk, een efficiënte uitvoer en valorisatie van onderzoek. De docenten bevestigen dat de voorlopige verhouding onderzoek/onderwijs (50/50) voor doctorerende docenten onrealistisch is. De opleiding wil op termijn naar een verhouding 70/30. De commissie is daarnaast van mening dat meer kernpersoneel zich voltijds dient bezig te houden met de opleiding en onderzoek binnen de opleiding. Zo zou het voor de opleiding veel waardevoller zijn om een spin-off te ondersteunen, waarin eigen toegepast onderzoek kan worden gevaloriseerd en gecommercialiseerd. Verder dient de onderzoekskoördinator mee het zichtbaar maken van onderzoek te ondersteunen, bijvoorbeeld door het afficheren van structuur en planning, en het presenteren van resultaten in publicaties, op posters en de website. Een grotere zichtbaarheid bevordert de betrokkenheid van docenten en studenten, en verhoogt de internationale profilering.

Er is recent wel meer aandacht voor academische gerichtheid in het aanwervingsbeleid. De opleiding heeft sinds 2007 een halftijdse onderzoekskoördinator in dienst genomen om lopend onderzoek te ondersteunen en meer personeelsleden aan te zetten zelf onderzoek te doen. Er zijn momenteel twee theorielesgevers aangesteld die in het bezit zijn van een doctoraat en betrokken zijn bij het coachen van de lopende doctoraten. Verder heeft de opleiding sinds het academiejaar 2008 een departementale onderzoekskoördinator in dienst. Sommige docenten krijgen de kans om te doctoreren, andere docenten krijgen vrijstellingen van onderwijsopdrachten om onderzoeksprojecten uit te werken. Eén docent is recent gedoopt, drie anderen zijn momenteel bezig met hun doctoraat. Dertien leden van het onderwijzend personeel participeren op een of andere manier in onderzoek. Omdat deze mensen ook lesgeven, is de return van eigen onderzoek naar onderwijs aanwezig. Toch vindt de commissie dat deze return nog sterk moet toenemen. De onderzoekskoördinator zou hierin een sturende rol kunnen spelen.

Door geldgebrek is er weinig ruimte om een motiverend promotiebeleid te voeren ter stimulatie van de academische gerichtheid van het personeel. De commissie betreurt dit, maar waardeert het desondanks grote enthousiasme van sommige docenten om bij te dragen aan de academisering van de opleiding.

Als de noodzakelijke keuzes gemaakt worden, heeft de commissie er vertrouwen in dat de academisering in 2012-2013 aan de maat is. Dit vertrouwen wordt gewekt door de gedrevenheid van een groot deel van het personeel en de waarde die de associatiepartner aan samenwerking met de opleiding hecht. Tijdens gesprekken met academici van de Universiteit Antwerpen werd bevestigd dat de ontwikkeling ter academisering volop is ingezet.

De commissie waardeert de kennis en ervaring van de docenten met de actuele beroepspraktijk. Een groot deel van het personeel heeft een eigen praktijk of is werkzaam binnen een andere instelling. De praktijkdocenten blijven goed op de hoogte van de recente ontwikkelingen in het werkveld, mede door de behandeling van artefacten uit het werkveld. Tijdens de rondgang door de studio's viel het de commissie op dat er personeel is in alle leeftijdscategorieën, waardoor een informele, vruchtbare uitwisseling van kennis tussen jongere en oudere docenten kan plaatsvinden.

Het beperkte nascholingsbudget wordt gebruikt om op (kortdurende) uitwisselingen te gaan bij buitenlandse instellingen of deel te nemen aan colloquia. Door de vele (internationale) contacten kunnen docenten geregeld een gastspreker uitnodigen voor een lezing of workshop. Ieder jaar gaat een aantal docenten enkele dagen op bezoek bij een buitenlandse instelling. Dit is vooral interessant om technische ervaringen op te doen. De internationale erkenning van de expertise van de docenten blijkt uit de interesse vanuit een nieuwe opleiding in Shanghai om samen te werken.

De bijdrage aan de academische gerichtheid van het programma is door de korte duur van de buitenlandse bezoeken echter gering. Uit de gesprekken met de docenten bleek dat er interesse is om op sabbatical te gaan, maar dat dit moeilijk ligt door de hoge werkdruk. Toch dringt de commissie hierop aan, omdat een sabbatical ruimte zou scheppen bij docenten om onderzoek te doen en te publiceren, hetgeen de academische gerichtheid van hun onderwijs ten goede zou komen. Anderzijds bleek uit de gesprekken met de docenten dat de opleiding Conservatie en restauratie internationale onderzoeksdagen organiseert, waaraan ook studenten deelnamen. Uit een van die onderzoeksdagen is spontaan een werkgroep voortgekomen die nog steeds samenkomt. De commissie juicht dergelijke initiatieven toe.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie dringt erop aan om de inspanningen ter academisering van de opleiding te verhogen, zodat de inhaalbeweging die noodzakelijk is om tijdig het academisch niveau te bereiken, zal volstaan:

- meer middelen vanuit het beleid voor een gericht aanwervings- en promotiebeleid;
- een sterk mandaat voor de onderzoekscoördinator ter ondersteuning en waar nodig bijsturing van het personeel;
- extra inspanning en aandacht van het personeel/beleid om het geleverde onderzoek te valoriseren;
- meer personeel dat zich voltijds met de opleiding bezighoudt.

Facet 3.3   Kwantiteit personeel

Beoordelingscriterium:

- Er wordt voldoende personeel ingezet om de opleiding met de gewenste kwaliteit te verzorgen.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

Binnen de opleiding Conservatie en restauratie zijn er 35 personeelsleden met een lesopdracht, van wie 23 in de bachelor en 12 zowel in de bachelor als in de master. Er zijn 11 administratief-technische personeelsleden. Het relatief hoge aantal lesgevers is te verklaren door een groot aantal lesgevers met een kleine lesopdracht. Daarenboven zijn 21 lesgevers tijdelijk in dienst, van wie 12 voor de duur van 9 maanden (van oktober tot en met juni). Volgens het zelfevaluatie-rapport bedraagt het aantal voltijdse equivalenten (VTE) in de bachelor 10 en in de master 3. Dit leidt in de atelierpraktijk tot een comfortabele student-docentratio van 11 in de bachelor en 11,5 in de master. In de theorievakken ligt de student-docentratio merkkelijk hoger: 80,31 in de bachelor en 20,97 in de master. Toch voelen de studenten zich geen nummer. Zowel met de praktijk- als met de theorie-docenten is er zeer laagdrempelig contact. De opleiding merkt op dat er ook atelierlesgevers zijn die theoriegerelateerde opleidingsonderdelen doceren.

Aan het begin van het jaar wordt overlopen wat de taakbelasting per docent is. De taakbelasting is afhankelijk van het volume van aanstelling, maar is niet objectief te meten. Nieuwe docenten krijgen meer tijd om lessen voor te bereiden. De studenten merken dat de docenten een redelijk hoge werklast hebben, vooral als ze doctoreren of

betrokken zijn in onderzoek. Daarbij is een redelijk groot aandeel van het onderwijzend personeel om budgettaire redenen slechts tijdelijk aangesteld en voor een beperkte onderwijsopdracht. Hierdoor komen relatief meer overheadlasten bij een kleiner deel vastbenoemde docenten terecht. De commissie vraagt het aanwervingsbeleid aan te passen om de werkdruk te verlagen. De opleiding geeft aan een aantal tijdelijke werknemers contracten van 12 in plaats van slechts 9 maanden aan te bieden, opdat zij zouden kunnen delen in de taakbelasting tijdens de zomermaanden en meer betrokken raken bij de opleiding.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie vraagt het aanwervingsbeleid aan te passen zodat de taakbelasting van de docenten kan verschuiven van onderwijstaken naar onderzoek. Mogelijk kan het administratief-technisch personeel ondersteuning bieden.

Oordeel over onderwerp 3, inzet van het personeel: voldoende

Op basis van de oordelen over:

facet 3.1, kwaliteit personeel:	voldoende
facet 3.2, eisen academische gerichtheid:	voldoende
facet 3.3, kwantiteit personeel:	voldoende

is de visitatiecommissie van mening dat er in de opleiding voor dit onderwerp voldoende generieke kwaliteitswaarborgen aanwezig zijn.

Onderwerp 4 Voorzieningen

Facet 4.1 Materiële voorzieningen

Beoordelingscriterium:

- De huisvesting en materiële voorzieningen zijn toereikend om het programma te realiseren.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

Alle leslokalen en studio's van de opleiding Conservatie en restauratie bevinden zich in een recent volledig gerenoveerd gebouw in de Blindestraat 9, behorende tot de campus Mutsaard. Bij de renovatie is de opleiding zelf sterk betrokken geweest, waardoor de inrichting van de lokalen en werkplaatsen op maat is van de opleiding. De studio's bevinden zich doorheen het gehele gebouw, maar zo veel mogelijk geconcentreerd volgens gerelateerde disciplines. Tijdens de rondgang door het gebouw kon de commissie vaststellen dat de studio's en de leslokalen toegankelijk zijn voor rolstoelgebruikers en goed uitgerust zijn. Er zijn in de werkplaatsen damp- en stofafzuigsystemen aanwezig. In studio's waar men met toxische stoffen werkt, zijn er nooddouches. In ieder lokaal zijn er brandblusapparaten en rook- en warmtesensoren, en ligt een EHBO-kist. De commissie is van mening dat de veiligheidsvoorzieningen in orde zijn. Ze stelt echter vast dat ze niet altijd optimaal ingezet worden. Ze vraagt daarom meer aandacht voor het juiste gebruik van de veiligheidsvoorschriften. Verder merkte de commissie op dat er geen inventarisatie is van de gebruikte materialen. Een actuele inventarisatie zou toelaten oneigenlijk gebruik of vervallen producten te detecteren. Anderzijds was de commissie positief over de laagdrempeligheid tussen de verschillende studio's, waardoor studenten gemakkelijk voor vragen of samenwerking bij andere studio's terecht kunnen. De studenten zelf waren tevreden over de uitrustingen in de studio's. De commissie merkt op dat in sommige studio's geavanceerde apparatuur aanwezig is met veel potentieel ter valorisatie en/of commercialisering, terwijl dit nog onvoldoende gebeurt. Hier worden kansen gemist die zouden bijdragen aan het binnenhalen van nieuwe projecten en extra financiering.

Gezien de waarde van sommige artefacten en het materiaal in de studio's is er veel aandacht voor de beveiliging van het gebouw. Toegang kan enkel met een elektronisch pasje, en de openingsuren van het gebouw zijn beperkt. Voor de studenten is er een vestiaire met lockers. Dankzij de mooie inrichting, de integratie van talrijke kunstwerken en het respect voor de integriteit van de historische site won het gebouw de Monumentenprijs van de Vlaamse Gemeenschap in 2003.

De twee theorielokalen in de Blindestraat 9 zijn niet toereikend om alle theorieonderdelen plaats te laten vinden. Daarom wordt uitgeweken naar auditoria in de Mutsaardstraat 32 en in de Keizerstraat 14. Beide gebouwen bevinden zich op een loopafstand van minder dan vijf minuten. Alle theorielokalen beschikken over de nodige didactische uitrusting en ondersteuning van een ICT-coördinator van het departement. Er is ook een multimedialokaal met toegang tot internet in het gebouw in de Blindestraat, maar er zijn geen print- of kopieervoorzieningen aanwezig. Hiervoor moeten de studenten naar het uitgebreidere multimedialokaal op de campus. Voor dringende en kleine kopieeropdrachten, bijvoorbeeld van boeken die de opleiding niet mogen verlaten, worden de studenten verder geholpen op het secretariaat.

Om de hoek, in de Mutsaardstraat 31, ligt de campusbibliotheek, die de opleiding deelt met het gehele departement Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. De studenten vonden het jammer dat de openingsuren van de bibliotheek beperkt waren: alle weekdays tot 17 uur, en op donderdag tot 18 uur. Hieraan zou de opleiding al gedeeltelijk tegemoet kunnen komen door de studenten ook buiten de instelling toegang te verschaffen tot intranet en in te zetten op een digitale bibliotheek. Tijdens gesprekken met de opleidingsverantwoordelijken kwam naar voor dat op opleidingsniveau 9000 euro te besteden is aan

bibliotheekmateriaal. Dit vindt de commissie te weinig. Ook lijkt er niet echt een transparant bibliotheekbeleid te zijn. Wel is de bibliotheek van de Universiteit Antwerpen dichtbij en hebben de studenten daar, door de associatie met de universiteit, vrije toegang. De studenten bevestigen dat ze vanaf het eerste jaar gestimuleerd worden om ook andere bibliotheken te raadplegen. Maar ze geven aan dat de digitalisering van het cursusmateriaal en de literatuur nog gebrekkig en weinig functioneel is.

Er is een werkgroep Financiën en infrastructuur op opleidingsniveau, die om de zes weken samenkomt en bestaat uit zes leden, die deel uitmaken van het onderwijzend personeel. Adviezen van de werkgroep gaan naar de opleidingsraad, waar ze bekrachtigd worden ter uitvoering of doorgeschoven worden naar de departementsraad. Voor dringende of kleine zaken kan men steeds bij de campusverantwoordelijke terecht.

De commissie merkt op dat er een aantal verbeteringspunten met betrekking tot de infrastructuur zijn die al in de vorige visitatie aangekaart werden, maar niet zijn aangepakt:

- De opleiding heeft de decretale opdracht om aan maatschappelijke dienstverlening te doen. Daardoor is de financiering van de studio's deels afhankelijk van dienstverlening. Er is een vzw opgericht (PROJECTA) met een eigen boekhouding en richtlijnen die het geld int. De prijzen liggen rond de 60 procent van de marktprijs, omdat stukken langer in behandeling zijn dan in de privé. In deze prijs zitten middelen om mooie behandelverslagen te maken en om kleine investeringen te doen in de studio's. Docenten geven echter aan dat dienstverlening ongeveer drie vierde van de totaal te besteden inkomsten genereert. De rest komt van het departement. De afhankelijkheid van inkomsten uit dienstverlening legt extra druk op de praktijkdocenten. Daarbij merkt de commissie op dat er een ongelijkheid tussen studio's is, die door een dergelijke constructie versterkt wordt: studio's die veel werk hebben, genereren veel inkomsten, wat toelaat meer investeringen te doen en dus meer en/of beter werk af te leveren. Tijdens gesprekken met de docenten wordt benadrukt dat recent een solidariteitsmechanisme is bedacht waarbij overschotten worden geïnvesteerd in overkoepelende voordelen.
- De bijkomende kosten voor studenten kunnen erg oplopen. Naast de aankoop van een laptop kopen de meeste studenten ook een duur fototoestel, omdat het toestel in de fotostudio van mindere kwaliteit is. Daarbij komt dat studenten een lijst krijgen met mogelijk nuttig materiaal voor hun werk in de studio's. Tijdens gesprekken met de studenten kwam naar voor dat ze hier zelf in moesten voorzien, ondanks het ateliërgeld dat ze al dienen te betalen. De commissie stelt vast dat deze meerkost ten dele wordt opgevangen door een gemeenschappelijke aankoop van materiaal.
- Er is nog steeds geen stabiel wireless internet in het gebouw. Volgens de opleiding komt dit door de specifieke infrastructuur van het oude gebouw.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie vraagt een transparant bibliotheekbeleid op te stellen met een duidelijke visie en acceptabele financiering.

De commissie dringt erop aan de financiering van de werkmiddelen te herzien om de afhankelijkheid van inkomsten uit dienstverlening te verminderen.

De commissie vraagt de opleiding studentenvoorzieningen als het aanleveren van cursussen, wireless internet in het gebouw, toegang tot intranet van thuis uit en dergelijke uit te werken.

Facet 4.2   Studiebegeleiding

Beoordelingscriteria:

- De studiebegeleiding en informatievoorziening aan studenten zijn adequaat met het oog op de studievoortgang.
- De studiebegeleiding en informatievoorziening aan studenten sluiten aan bij de behoefte van studenten.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

De studentenbegeleiding wordt opgedeeld in drie lijnen:

Eerste lijn: Door de kleinschaligheid van de opleiding en de opdeling in studio's is het contact met onderwijzend personeel en de opleidingscoördinator zeer laagdrempelig. De studenten vermeldden in dit verband ook het secretariaat, dat altijd bemand is en waar ze altijd terecht kunnen met vragen.

Tweede lijn: Naar aanleiding van een verbeteringstraject is er op departementaal niveau werk gemaakt van een uitgewerkte tweedelijnszorg, bestaande uit een studietrajectbegeleider, een zorgcoördinator, een studiebegeleider (iemand van het onderwijzend personeel voor psychopedagogische begeleiding) en een ombudspersoon. De studietrajectbegeleider houdt de studievoortgang bij, volgt de studenten op met een individueel traject en organiseert het taalbad voor buitenlandse studenten. Psychopedagogische begeleiding is er voor studenten die advies vragen over plannen en studiemethoden of studenten met studieproblemen. De commissie waardeert het feit dat de ombudspersoon ook doorheen het jaar ter beschikking staat van de studenten en niet enkel tijdens de examenperiode.

Derde lijn: De tweedelijnszorg kan studenten doorverwijzen naar de dienst Sociale Voorzieningen van de Artesis Hogeschool Antwerpen (SOVOHA), waar de studenten terecht kunnen voor: financiële ondersteuning, juridisch advies, training rond faalangst en assertiviteit, huisvesting, studentenjobs, sollicitatietrainingen en sport.

De commissie waardeert de laagdrempeligheid van de eerstelijnszorg binnen de opleiding. Ze vraagt dat de opleiding hierover blijft waken, ook na de pensionering van het personeelslid dat hier duidelijk een grote rol in speelt. Uit de studentenevaluaties bleek voorheen dat de tweede- en derdelijnszorg weinig bekend waren bij de studenten. Recent werd daarom de studiebegeleiding verder ontwikkeld en werd een zorgcoördinator aangesteld.

De tweedelijnszorg is gelegen in de Mutsaardstraat, maar heeft naar eigen zeggen een goed contact met studenten en docenten. De ombudspersoon en de zorgcoördinator zitten op dezelfde locatie, zodat doorverwijzen gemakkelijk verloopt. Bij de invoering van de nieuwe functies werden inspanningen gedaan om kennis te maken met de opleiding. Ieder jaar worden ze voorgesteld aan de eerstejaars tijdens een infomoment. Daarnaast proberen ze geregeld binnen te springen in het gebouw in de Blindestraat.

De commissie stelt vast dat er veel uitval is doorheen de opleiding. Daarnaast worden relatief veel individuele trajecten opgesteld voor studenten die niet kunnen volgen. De commissie erkent dat er meerdere redenen zijn waarom studenten een individueel traject aanvragen, maar vraagt toch na te denken over een proactief studentvolgsysteem dat problemen zou kunnen aanpakken voor het te laat is. De personeelsleden voor studentenvoorzieningen benadrukten dat ze alle afhakers uitnodigen voor een gesprek waarin ze advies kunnen meegeven over hoe het verder kan, en over wat allemaal geregeld moet worden. Daarnaast kunnen de studenten uit het eerste bachelorjaar die ontdekken dat ze een verkeerde studiekeuze hebben gemaakt, instappen in het 'trampolineproject', met als doel hen te heroriënteren naar een andere opleiding binnen de AHUA.

Voor inkomende studenten uit het buitenland biedt de zorgcoördinator een taalbad aan. Daarnaast informeert de departementale coördinator Internationalisering hen over huisvesting, worden zij samen met andere inkomende studenten verwelkomd en rondgeleid, wordt hun studieprogramma gefinaliseerd en worden hun studieresultaten opgevolgd. Uitgaande studenten worden geholpen met het invullen van het kandidaatstellingsformulier, het opstellen van het portfolio en het aanmelden bij de partnerinstelling, en ze worden begeleid en opgevolgd tot hun terugkomst.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie suggereert het opzetten van een studentvolgsysteem, dat zou toelaten studieproblemen aan te pakken voordat studenten achteropraken.

Oordeel over onderwerp 4, voorzieningen: voldoende

Op basis van de oordelen over:

facet 4.1, materiële voorzieningen:	voldoende
facet 4.2, studiebegeleiding:	voldoende

is de visitatiecommissie van mening dat er in de opleiding voor dit onderwerp voldoende generieke kwaliteitswaarborgen aanwezig zijn.

Onderwerp 5 Interne kwaliteitszorg

Facet 5.1 Evaluatie resultaten

Beoordelingscriterium:

- De opleiding wordt periodiek geëvalueerd, mede aan de hand van toetsbare streefdoelen.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

De Artesis Hogeschool Antwerpen ondersteunt en faciliteert de organisatie van de interne kwaliteitszorg met veel respect voor de departementale autonomie. Het departement is op hogeschoolniveau in de interne kwaliteitszorgcommissie (IKZ) vertegenwoordigd. De IKZ-commissie formuleert onder voorzitterschap van de centrale kwaliteitszorgcoördinator beleidsadviezen en waarborgt de communicatie met de departementen inzake kwaliteitszorg.

De kwaliteitszorg van de opleiding wordt voornamelijk op departementsniveau georganiseerd. Er is een stuurgroep Kwaliteitszorg die één keer in de zes weken samenkomt onder voorzitterschap van de departementale kwaliteitszorgcoördinator. De opleiding Conservatie en restauratie is vertegenwoordigd door een bachelordocent, een masterdocent en een student. De departementale stuurgroep bepaalt het departementale kwaliteitszorgbeleid, volgt het hogeschoolbeleid inzake kwaliteitszorg op, organiseert metingen, neemt akte van de resultaten en stelt een prioriteitenlijst voor van de verbeteringstrajecten.

Er is ook een opleidingsstuurgroep Interne kwaliteitszorg, die de resultaten van de metingen analyseert en – in samenspraak met de departementale stuurgroep – verbeteringstrajecten bepaalt en opvolgt. Verder staat de stuurgroep in voor de communicatie binnen de opleiding Conservatie en restauratie. De opleidingsstuurgroep komt om de zes weken samen.

De opleiding wordt aan de hand van toetsbare streefdoelen periodiek geëvalueerd:

- PROZA (vond plaats in 2003): Dit is een evaluatie-instrument op basis van het EFQM-model, waarbij consensusgroepen en bevoorrechte getuigen bevestigd worden. De resultaten worden op de opleidingsraad Conservatie en restauratie besproken.
- SWOT-analyse (vond plaats in 2008): De AUHA bevestigd vertegenwoordigers van de opleiding in het kader van de academisering van de hogeschoolopleidingen.
- Docentenevaluatie: Alle studenten worden vanuit de hogeschool tweejaarlijks bevestigd over het docergedrag van de docenten. De individuele resultaten worden aan de docent zelf meegedeeld; de gemiddelde resultaten per opleiding worden doorgegeven aan de departementale stuurgroep en de opleidingsstuurgroep Interne kwaliteitszorg.
- Programma-evaluatie: Jaarlijkse bevestigd van de studenten over het opleidingsprogramma. De resultaten worden verwerkt door de departementale kwaliteitszorgcoördinator, die hierover communiceert met de opleidingsstuurgroep.
- Evaluatiedag: Jaarlijkse bespreking van de analyse van de programma-evaluaties met de studenten, de docenten en de departementale kwaliteitszorgcoördinator.

De commissie waardeert de samenwerking tussen de hogeschool, het departement en de opleiding inzake kwaliteitszorg. De opleiding gaf verder ook aan dat informeel overleg een belangrijk deel uitmaakt van de kwaliteitszorg binnen de opleiding. De commissie vraagt om dit informele aspect niet verloren te laten gaan, maar toch te zoeken naar manieren om dit aspect te systematiseren en op die manier kwaliteitszorg af te stemmen op het specifieke karakter van de opleiding.

Uit gesprekken met de studenten kwam naar voren dat de schriftelijke docent- en programma-evaluaties nogal omslachtig zijn en zeer frequent plaatsvinden. Ook vinden sommige studenten dat de anonimiteit niet gegarandeerd is, vermits alles op papier dient ingevuld te worden binnen de kleine groepen in de studio's. De verantwoordelijken Onderwijsontwikkeling konden hier begrip voor opbrengen, maar benadrukten dat de organisatie van de bevraging door de hogeschool gebeurt. Recent was wel besloten niet langer ieder opleidingsonderdeel jaarlijks te evalueren. De commissie suggereert het digitaliseren van de bevragingen. Dit zou meer flexibiliteit in het organiseren van de bevragingen met zich meebrengen, tegemoetkomen aan de vraag naar anonimiteit, en de statistische en analytische verwerking van de resultaten vergemakkelijken.

De commissie stelt vast dat de departementale kwaliteitszorgcoördinator de evaluatie van de opleidingsonderdelen door de studenten inricht. De docenten hebben de vrijheid om de evaluatie van de opleidingsonderdelen waarbij ze betrokken zijn, al dan niet aan hun personeelsdossier toe te voegen. De commissie acht het wenselijk dat deze evaluaties automatisch toegevoegd worden aan de personeelsdossiers. Daardoor zou de opleiding gericht verbeteringstrajecten kunnen opleggen bij een negatieve evaluatie.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie vraagt te zoeken naar een manier om het belangrijke informele overleg binnen de opleiding te valoriseren.

De commissie suggereert de bevragingen te digitaliseren.

De commissie beveelt aan de evaluatie van de opleidingsonderdelen toe te voegen aan het personeelsdossier.

Facet 5.2   Maatregelen tot verbetering

Beoordelingscriterium:

- De uitkomsten van deze evaluatie vormen de basis voor aantoonbare verbeteringsmaatregelen die bijdragen aan de realisatie van de streefdoelen.

Oordeel van de visitatiecommissie: onvoldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

De opleiding heeft de ambitie om de resultaten uit de studentenbevraging (enerzijds over de docenten, anderzijds over het programma) en de SWOT-analyse systematisch om te zetten in verbeteringstrajecten. Hiertoe organiseert ze jaarlijks een informele evaluatiedag, waarop studenten en docenten worden uitgenodigd om mee te denken over de opleiding. In de voormiddag krijgen studenten de kans om onder leiding van de opleidingscoördinator de resultaten van de bevragingen te bespreken; de docenten doen hetzelfde onder leiding van de kwaliteitszorgcoördinator. Tijdens de namiddag wordt gezamenlijk overlegd. Hieruit is een aantal concrete verbeteringstrajecten geformuleerd, waaraan momenteel gewerkt wordt. De commissie waardeert dergelijke initiatieven. Tijdens de gesprekken met studenten werd ook duidelijk dat er dingen veranderen als problemen aangekaart worden: bijvoorbeeld het contract van gastdocenten waarover de studenten niet tevreden waren, werd indien een functioneringsgesprek geen oplossing bood, niet verlengd.

Enerzijds stelt de commissie vast dat een aantal pijnpunten waaruit verbeteringstrajecten voortvloeiden tijdens de evaluatiebespreking van februari 2008 met succes werd aangepakt. Anderzijds zijn tal van pijnpunten nog steeds actueel: de studiekosten, de inhoud van het opleidingsonderdeel Materialenkunde, de integratie van theorie en praktijk, de kwaliteit van het studiemateriaal, de vraag naar meer betrokkenheid bij onderzoek. Ook wordt zeer

geregeld verwezen naar het vorige visitatierapport, waaruit blijkt dat een aantal punten die al in het vorige visitatierapport werden aangekaart, nog steeds niet is aangepakt of opgelost: personeelsbeleid, introductie van een verplichte stage, internationalisering, hoge uitval, studietijdmetingen enzovoort. De commissie wil de opleiding dan ook stimuleren ieder jaar overlegmomenten te organiseren en duidelijke verbeteringstrajecten te formuleren. De commissie vraagt de geïntegreerde PDCA-cirkel te bewaken.

Wel wil de commissie aanraden de nodige prioriteiten te stellen opdat de vooropgestelde verbeteringstrajecten, zoals onder andere weergegeven in het addendum, realistisch zouden blijven. Het niet of slechts halfslachtig kunnen realiseren van verbeteringstrajecten zou de medewerkers die ervoor verantwoordelijk zijn, demotiveren en de studenten het gevoel geven dat niet ernstig wordt omgegaan met hun klachten. Het lijkt de commissie beter om duidelijk te communiceren over wat haalbaar is, en welke verbeteringspunten niet onmiddellijk kunnen uitgevoerd worden en waarom.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie vraagt de PDCA-cirkel te bewaken.

De commissie dringt erop aan om voor het geheel van de opleiding een realistische planning van verbeteringstrajecten met duidelijke prioriteiten op te stellen.

Facet 5.3   Betrekken van medewerkers, studenten, alumni en beroepenveld

Beoordelingscriterium:

- Bij de interne kwaliteitszorg zijn medewerkers, studenten, alumni en het afnemend beroepenveld van de opleiding actief betrokken.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

De studenten worden steeds meer betrokken bij de evaluatie van het pedagogische aspect van de opleiding. Zowel in de opleidings- als in de departementsraad hebben studentenvertegenwoordigers zitting. De studentverantwoordelijke (één per studio) houdt hen op de hoogte van een eventuele problematiek. Hierdoor kunnen problemen redelijk snel en bottom-up gesignaleerd en aangepakt worden. De studenten bevestigden dit.

De docenten zijn vertegenwoordigd in de opleidings- en departementsraad. Daarnaast worden zij ook betrokken bij de tevredenheidsgesprekken.

De alumni zijn vooral via persoonlijke contacten met medewerkers betrokken bij de opleiding. De opleiding houdt wel gegevens van pas afgestudeerden bij in een databank. Dit zal toelaten de alumni uit te nodigen op de jaarlijkse Open Dag en projectdagen. De alumni zelf gaven echter aan niet systematisch betrokken te worden in de organisatie van de opleiding.

Ook de contacten met het werkveld verlopen louter informeel. Het werkveld is wel op talrijke momenten betrokken bij de opleiding via het aanleveren van artefacten, doordat ze worden uitgenodigd als gastdocent, jurylid of copromotor, of via het aanbieden van stageplaatsen en studiebezoeken. De commissie vraagt om de contacten met het werkveld en de alumni te systematiseren, en hen structureel te betrekken bij de organisatie van de opleiding en de geplande curriculumhervorming. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door het oprichten van een adviesgroep.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie vraagt de alumni en het werkveld systematisch te betrekken bij de organisatie van de opleiding.

Oordeel over onderwerp 5, interne kwaliteitszorg: voldoende

Op basis van de oordelen over:

facet 5.1, evaluatie resultaten:	voldoende
facet 5.2, maatregelen tot verbetering:	onvoldoende
facet 5.3, betrekken van medewerkers, studenten, alumni en beroepenveld:	voldoende

is de visitatiecommissie van mening dat er in de opleiding voor dit onderwerp voldoende generieke kwaliteitswaarborgen aanwezig zijn.

De commissie stelt vast dat de maatregelen ter verbetering nog te weinig systematisch worden opgevolgd en uitgevoerd. Gezien de huidige dynamiek binnen de opleiding, mede uitgedragen door de recent aangestelde opleidingscoördinator met managementervaring, heeft de commissie echter vertrouwen in de systematische implementatie van de PDCA-cirkel. De commissie stelt bovendien vast dat de opleiding kan genieten van een constructieve samenwerking tussen de hogeschool, het departement en de opleiding inzake kwaliteitszorg. De commissie heeft er vertrouwen in dat binnen deze samenwerking haalbare prioriteiten zullen worden bepaald en aangepakt.

Onderwerp 6 Resultaten

Facet 6.1 Gerealiseerd niveau

Beoordelingscriterium:

- De gerealiseerde eindkwalificaties zijn in overeenstemming met de nagestreefde competenties qua niveau, oriëntatie en domeinspecifieke eisen.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

Uit de gesprekken met het werkveld komt duidelijk de waardering over de capaciteiten van de afgestudeerden naar voor. De afgestudeerden zijn direct en breed inzetbaar, zijn professioneel ingesteld en beschikken over een kritische maturiteit. Ze hebben de juiste deontologische ingesteldheid, en kennen de internationale richtlijnen omtrent conservatie en restauratie. Het werkveld prijst vooral de vaktechnische bekwaamheid. Verder werd tijdens de gesprekken met het werkveld aangekaart dat, hoewel de juiste attitude om het nodige opzoekingswerk te verrichten aanwezig is, de theoretische kennis van de kunstgeschiedenis tekortschiet. De commissie suggereert daarom in overleg met het werkveld na te gaan welke aspecten van de kunstgeschiedenis het werkveld belangrijk acht en hoe deze aspecten meer aan bod kunnen komen in de opleiding.

Tot slot wordt ook het gebrek aan werkveldervaring aangehaald. Niettegenstaande deze werkpunten is de commissie van mening dat over het algemeen de doelstellingen die de opleiding zichzelf oplegt, worden gehaald.

De commissie stelt verder vast dat het gerealiseerde niveau van de studenten die de bacheloropleiding hebben afgerond, volstaat om in te stromen in de masteropleiding.

Zoals al eerder aangegeven, drukt (een deel van) het werkveld zijn bezorgdheid uit over het behoud van de praktijkgerichte competenties die de afgestudeerden nu aangeleerd krijgen. De commissie erkent het belang hiervan, maar vraagt ook nadrukkelijk aandacht voor het academische profiel waartoe de opleiding zich geëngageerd heeft. Het een hoeft het ander ook bepaald niet uit te sluiten. Een uitgebreide stage, waar zowat iedereen met wie de commissie sprak om vraagt, zou het uitgelezen moment zijn om zowel een gecontroleerde werkveldervaring aan de studenten aan te bieden, alsook bij te dragen aan het sensibiliseren van het werkveld inzake het academische profiel van de afgestudeerde. Hoewel een duidelijke evolutie merkbaar is in de oriëntatie van de afgestudeerde, is de commissie van mening dat nog niet alle studenten het academische niveau bereiken. Dit blijkt onder andere uit de afgeleverde masterproeven en scripties. De commissie is van mening dat de praktijkgerichtheid in de masterproef sterk aanwezig is en de studenten een hoog niveau van zelfstandig probleemoplossend vermogen laten zien. Ze stelt evenwel dat het kritisch reflecteren en de onderzoeksgerichtheid meer expliciet tot hun recht zouden komen als het concept van de masterproef zou evolueren naar een integratie masterproef-scriptie, met voldoende aandacht voor de onderzoeksgerichte invulling van de scriptie (zie 2.8).

De laatstejaarsstudenten alsook de alumni waren tevreden over het gerealiseerde niveau. Sinds enkele jaren tracht de opleiding de gegevens van de afgestudeerden systematisch bij te houden. Van de 339 studenten die vanaf de oprichting zijn afgestudeerd als Master in de Conservatie en restauratie, heeft de opleiding tewerkstellingsgegevens van 138 alumni. Van hen zijn 123 werkzaam binnen de sector. Volgens de opleiding betekent dit dat 90 procent van de alumni werk vindt in het werkveld. De commissie maakt de kanttekening dat het wellicht gemakkelijker is contact te houden met alumni die binnen de sector blijven werken. De commissie stimuleert de opleiding in het bestendigen van contact met de alumni, zodat meer betrouwbare statistieken over tewerkstelling, aanvullende studies en omscholing kunnen worden bijgehouden.

Het beleid rond internationalisering dient nog verder uitgewerkt te worden. Jaarlijks gaan enkele studenten op Erasmusuitwisseling en komt een aantal buitenlandse studenten op bezoek. De contacten die sommige docenten onderhouden met buitenlandse collega's kunnen bij gelegenheid resulteren in een studiebezoek, al dan niet met studenten. Gezien het belang van internationalisering voor deze opleiding vraagt de commissie meer inspanningen te doen om de studenten te stimuleren op Erasmusuitwisseling te gaan.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie vraagt het academische niveau van de afgestudeerden te bewaken.

De commissie vraagt meer aandacht voor theoretische opleidingsonderdelen, zoals Kunstgeschiedenis.

De commissie suggereert het beleid rond internationalisering verder uit te werken.

Facet 6.2   Onderwijsrendement

Beoordelingscriteria:

- Voor het onderwijsrendement zijn streefcijfers geformuleerd in vergelijking met relevante andere opleidingen.
- Het onderwijsrendement voldoet aan deze streefcijfers.

Oordeel van de visitatiecommissie: voldoende

De commissie is tot haar oordeel gekomen op basis van de volgende vaststellingen en overwegingen:

Vlaanderen heeft geen traditie in het verzamelen van slaagcijfers per studiegebied en/of opleiding over de jaren heen. Uit ervaring blijkt dat de globale slaagcijfers voor generatiestudenten op Vlaams niveau tussen 45 en 50 procent liggen. Noch de evolutie over de jaren heen, noch de situatie per opleiding of studiegebied wordt opgevolgd. Daardoor kan de opleiding geen streefcijfers formuleren in vergelijking met relevante andere opleidingen.

De opleiding streeft ernaar 90 procent van de studenten op tijd de studies te laten afronden. Over de vier studiejaar tussn 2003 en 2007 heen slaagt 85,8 procent van de studenten binnen de vier jaar. 13,8 procent doet er een jaar langer over en 0,4 procent heeft meer dan een extra jaar tijd nodig. Er worden geen vergelijkingen gemaakt met de gegevens van andere opleidingen.

Hoewel afgestudeerden aangeven goed te weten wat de opleiding inhoudt, stelt de commissie vast dat er veel uitval is. De opleiding schenkt hier recent meer aandacht aan: het peilen van het natuurwetenschappelijke niveau tijdens de toelatingsproef, het aanraden van een bijspijkerkursus en het aanbieden van individuele trajecten. De commissie vraagt te blijven opvolgen hoe de uitval evolueert. Mogelijk spelen de indruk die de toelatingsproef wekt en/of de grote volgtijdelijkheid in de bachelor mede een rol.

Aanbevelingen ter verbetering:

De commissie vraagt de hoge uitval tijdens de studie te blijven opvolgen.

Oordeel over onderwerp 6, resultaten: voldoende

Op basis van de oordelen over:

facet 6.1, gerealiseerd niveau:	voldoende
facet 6.2, onderwijsrendement:	voldoende

is de visitatiecommissie van mening dat er in de opleiding voor dit onderwerp voldoende generieke kwaliteitswaarborgen aanwezig zijn.

Globaal oordeel

De visitatiecommissie baseerde haar oordeel en motivering op de volgende bronnen:

- het zelfevaluatie-rapport van de opleiding en de bijhorende bijlagen,
- de gevoerde gesprekken met de betrokkenen,
- de documenten ter inzage tijdens het bezoek,
- de opgevraagde documenten,
- de reactie van de opleiding op het opleidingsrapport.

De interne organisatie en redactie van het ZER vond de commissie niet altijd even overtuigend. Het aantal eerder ongelukkige formuleringen en de talrijke redactionele slordigheden werkten storend. Een aanzienlijk aantal passages is bovendien louter beschrijvend, zodat vragen en problemen, maar ook oplossingen tussen de regels door ontdekt moeten worden of volledig uit beeld verdwijnen. Het addendum bij het ZER belooft veel goeds, maar de commissie is niet helemaal overtuigd van de effectieve realisatie binnen het venster gepresenteerd in het addendum.

Op basis van de oordelen over:

onderwerp 1, niveau en oriëntatie:	voldoende
onderwerp 2, programma:	voldoende
onderwerp 3, personeel:	voldoende
onderwerp 4, voorzieningen:	voldoende
onderwerp 5, interne kwaliteitszorg:	voldoende
onderwerp 6, resultaten:	voldoende

is de commissie van mening dat er voldoende generieke kwaliteitswaarborgen in de opleiding aanwezig zijn.

In haar reactie op het opleidingsrapport eerste terugmelding bezorgde de opleiding voor iedere aanbeveling ter verbetering opgenomen in dit rapport een lijst van acties of verbeteringen die gepland of uitgevoerd werden na het bezoek. De commissie waardeert de continue inspanningen ter verbetering van de opleiding, maar heeft geen aanpassingen van de oordelen uitgevoerd.

Overzichtstabel van de oordelen

	score facet	score onderwerp
Onderwerp 1: Doelstellingen van de opleiding		voldoende
Facet 1.1: Niveau en oriëntatie	voldoende	
Facet 1.2: Domeinspecifieke eisen	voldoende	
Onderwerp 2: Programma		voldoende
Facet 2.1: Relatie doelstelling en inhoud	voldoende	
Facet 2.2: Eisen academische gerichtheid	BA: voldoende; MA: onvoldoende	
Facet 2.3: Samenhang	voldoende	
Facet 2.4: Studieomvang	ok	
Facet 2.5: Studietijd	voldoende	
Facet 2.6: Afstemming vormgeving en inhoud	voldoende	
Facet 2.7: Beoordeling en toetsing	voldoende	
Facet 2.8: Masterproef	voldoende	
Facet 2.9: Toelatingsvoorwaarden	voldoende	
Onderwerp 3: Inzet van personeel		voldoende
Facet 3.1: Kwaliteit personeel	voldoende	
Facet 3.2: Eisen academische gerichtheid	voldoende	
Facet 3.3: Kwantiteit personeel	voldoende	
Onderwerp 4: Voorzieningen		voldoende
Facet 4.1: Materiële voorzieningen	voldoende	
Facet 4.2: Studiebegeleiding	voldoende	
Onderwerp 5: Interne kwaliteitszorg		voldoende
Facet 5.1: Evaluatie resultaten	voldoende	
Facet 5.2: Maatregelen tot verbetering	onvoldoende	
Facet 5.3: Betrekken van medewerkers, studenten, alumni en beroepenveld	voldoende	
Onderwerp 6: Resultaten		voldoende
Facet 6.1: Gerealiseerd niveau	voldoende	
Facet 6.2: Onderwijsrendement	voldoende	

De oordelen zijn van toepassing voor:

Artesis Artesis Hogeschool Antwerpen

- academisch gerichte bachelor- en masteropleiding Conservatie en restauratie

bijlage 1 curriculum vitae van de commissieleden

Koen Brosens

studeerde Kunstwetenschappen aan de KULeuven en is sinds 2009 als docent (BOF-ZAP) verbonden aan de OE Kunstwetenschappen van de KULeuven. Hij was/is betrokken bij conservatie-, restauratie- en inventarisatieprojecten van de wandtapijtcollecties van het Art Institute of Chicago en de Burrell Collection, Glasgow. Hij publiceerde o.a. *A contextual study of Brussels tapestry, 1670–1770* (2004), *European Tapestries in The Art Institute of Chicago* (2008) en *Rubens: The Constantine Series (CRLB)* (2011). Hij was gastdocent aan de University of Pennsylvania, Philadelphia (2007) en werd in 2010 uitgeroepen tot *Laureaat van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*.

Yolande Deckers

studeerde Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde aan de Rijksuniversiteit Gent. Werkte achtereenvolgens als wetenschappelijk medewerker, werkleider en hoofd afdeling collectiebehoud en –beheer aan het KMSKA, waarvan ze sinds 2008 wetenschappelijk directeur is. Ze is onder meer lid van de Europese werkgroep rond standaardisering van verpakking en transport van kunstwerken (CEN/TC346/WG05), van de werkgroep AAT/Nederlandse versie, Athena en was redactielid van de Nederlandse vertaling van Spectrum in 2007.

Jan De Vries

studeerde Kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, waar hij in 1991 een doctoraat behaalde in de Kunstgeschiedenis. Hij werkte een tijdlang als Universitair docent aan de Universiteit van Amsterdam. Van 1999-2007 was hij Onderwijsdirecteur van het onderwijsinstituut Kunst-, religie- en cultuurwetenschappen en was van 2006 tot en met 2010 directeur van de opleiding Conservering en restauratie aan de Universiteit van Amsterdam.

Siska Genbrugge

studeerde Kunstgeschiedenis aan de KULeuven. Ze vervolgde haar studies in de richting Conservering en Restauratie aan de Universiteit van Amsterdam en de UCLA. Ze heeft deelgenomen aan meerdere reconstructie en restauratieprojecten, waaronder een stage conservering van archeologische objecten van de Atheense Agora en een stage conservering van etnografische objecten in het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika te Brussel. Ze is lid van WAAC (Western Association for Art Conservation), AIC (American Institute for Conservation of Historic and Artistic Works) en van ICOM (International Council of Museums).

Arno Libotton

licentiaat in de Psychologische Wetenschappen (RUG) en Doctor in de Pedagogische Wetenschappen (VUB). Hij is als hoofddocent verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel - Vakgroep Onderwijskunde. Zijn onderzoeksexpertise heeft te maken met onderwerpen uit de onderwijsorganisatie, de didactiek, de ontwikkeling van kwaliteitsindicatoren van onderwijs en de implementatie-, beheers- en leerprocessen bij het gebruik van elektronische leeromgevingen. Zijn onderwijsopdracht situeert zich op masterniveau en de begeleiding van doctorandi Pedagogische Wetenschappen. Hij heeft internationale ervaring als onderwijsdeskundige in het kader van de VLIR-UOS programma's (bvb. ICT gebaseerd afstandsonderwijs aan de Universiteit van Nairobi; Optimalisering van onderzoek en onderwijs aan de Anton de Kom Universiteit van Suriname), en is vertrouwd met verschillende vormen van opleidingsvisitaties.

Erkenningscommissie Hoger Onderwijs

Beslissing van de Erkenningscommissie Hoger Onderwijs n.a.v. de aanvraag tot bekrachtiging van de samenstelling van de visitatiecommissie voor de academische bacheloropleiding en de masteropleiding in de conservatie en de restauratie, studiegebied Audiovisuele en beeldende kunst.

1. Algemeen

De Erkenningscommissie Hoger Onderwijs ontving op 7 en 19 mei 2010 (bijkomende inlichtingen) elektronisch vanwege de Vlaamse Hogescholenraad (VLHORA) een aanvraag, gedateerd op 7 mei 2010, tot bekrachtiging van de samenstelling van een visitatiecommissie ter beoordeling van de academische bacheloropleiding en de masteropleiding in de conservatie en de restauratie in het studiegebied Audiovisuele en beeldende kunst.

De Erkenningscommissie dient zich voor dergelijke aanvragen uit te spreken binnen een termijn van 30 dagen na ontvangst ervan. De beoordeling van de aanvraag en de bekrachtiging van de samenstelling betreffen enkel de onafhankelijkheid van de visitatiecommissie.

Het voorgelegde dossier omvat alle nodige informatie.

Bij de visitatie van de opleiding is enkel de volgende hogeschool betrokken: Artesis Hogeschool Antwerpen.

2. Nazicht van de criteria van onafhankelijkheid, vervat in het besluit van de Erkenningscommissie van 20 oktober 2004.

2.1. Art. 2 – Algemene onafhankelijkheid van de visitatiecommissies

De regels vastgesteld in de “Handleiding onderwijsvisitaties VLIR/VLHORA” die geldt als protocol voor de onderwijsvisitaties georganiseerd ten behoeve van universiteiten en hogescholen, garanderen in voldoende mate de onafhankelijkheid van de werking van de visitatiecommissies tegenover de VLHORA en tegenover de betrokken hogescholen en de opleidingsverantwoordelijken in de verschillende stadia van de visitatie en in de redactie van het verslag.

Art. 3 – Procedurele regels voor de samenstelling van de visitatiecommissie

De procedure voor de samenstelling van visitatiecommissies vastgesteld in de vermelde handleiding voldoet aan de voorwaarden gesteld in het vermelde besluit van de Erkenningscommissie.

Uit de meegedeelde documenten met betrekking tot de raadpleging van de opleidingsverantwoordelijken, de samenstelling van de lijsten van kandidaat-voorzitters, van kandidaat-vakdeskundige leden en van kandidaat-onderwijsdeskundige leden, blijkt dat een ruime raadpleging omtrent mogelijke leden van de visitatiecommissie plaatsvond.

De heer vermeldt op het curriculum vitae bij de Katholieke Hogeschool Mechelen: "Stagemeester (1 student; ontwikkeling website) – lente 2008. Deze hogeschool wordt niet gevisiteerd.

Mevrouw Deckers vermeldt op het CV bij de Artesis Hogeschool Antwerpen: "KMSKA occasionele stageplaats voor studenten – 2007; 2009".

Er werd hierover bijkomende uitleg aan VLHORA gevraagd.

Mevrouw Deckers treedt niet op als stagemeester, zij heeft louter een administratieve inbreng.

Vandaar dat de Erkenningscommissie van oordeel is dat de onafhankelijkheid van betrokkene niet in het gedrang komt.

2.2. Art. 4 – Onverenigbaarheden of andere bindingen met te visiteren opleidingen

Er blijken geen eigenlijke onverenigbaarheden aanwezig te zijn in hoofde van de aangeduide leden van de visitatiecommissie.

2.3. Art. 5 – Onafhankelijkheidsverklaringen

Alle leden hebben de onafhankelijkheidsverklaring ondertekend.

De ondertekende onafhankelijkheidsverklaringen zijn aan het dossier toegevoegd.

Conclusie

De Erkenningscommissie bekrachtigt de samenstelling van de visitatiecommissie voor de professionele bacheloropleiding in de restauratie en de conservatie, in het studiegebied Audiovisuele en beeldende kunst:

De commissie is als volgt samengesteld:

Voorzitter:

Koen Brosens

Leden:

Arno Libotton, onderwijsdeskundige

Yolande Deckers, domeindeskundige

Jan P.B.M. de Vries, domeindeskundige

Saskia Genbrugge, student

Brussel, 25 mei 2010

Namens de Erkenningscommissie Hoger Onderwijs,
Prof. Dr. Jaap van Marle,
Voorzitter

bijlage 3   onafhankelijkheidsverklaringen van de commissieleden

onafhankelijkheidsverklaring

visitatie van de academische bachelor- en masteropleiding in de Conservatie en Re restauratie

van mijnheer **Koen Brosens**

Ondergetekende verbindt zich ertoe een onafhankelijk, kritisch en gezaghebbend oordeel te zullen uitspreken over de kwaliteit van de te visiteren opleiding(en) en de visitatie te zullen uitvoeren overeenkomstig de procedures en instrumenten geformuleerd in de handleiding voor de onderwijsvisitaties van VLIR en VLHORA. Zij/hij verklaart een oordeel te zullen uitspreken over de kwaliteit van het onderwijs binnen de te visiteren opleiding(en) zonder beïnvloeding van de betrokken instelling(en), de opleiding(en) of andere belanghebbenden en zonder vooroordeel, persoonlijke voorkeur of persoonlijk belang.

Ondergetekend commissielid verklaart op geen enkele wijze persoonlijk noch zakelijk direct belang te hebben bij het bestaan van de opleiding(en) en de al dan niet positieve beoordeling door de visitatiecommissie van de te accreditere opleiding(en). De deelname van het commissielid aan de visitatie van de betrokken opleiding(en) wordt niet verhinderd door één of meerdere onverenigbaarheidsgrond(en) die in het visitatieprotocol zijn opgenomen. Indien het commissielid op enige wijze verbonden zou zijn aan een te visiteren opleiding zal zij/hij niet deelnemen aan de beoordeling van en het bezoek aan de betreffende opleiding(en).

Ondergetekende verklaart bovendien geen financiële of andere beloningen te hebben ontvangen of te zullen ontvangen van derden voor haar/zijn deelname aan de visitatie. Indien de positie van een commissielid in de loop van het visitatieproces wijzigt en dit repercussies heeft naar het onafhankelijk functioneren van het commissielid toe, is zij/hij verplicht het bestuursorgaan van VLIR en/of VLHORA hiervan op de hoogte te brengen.

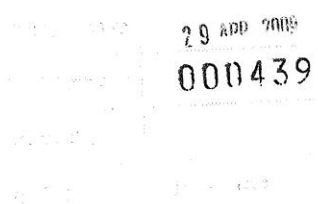
Eventuele risico's van belangenvermenging of de schijn daarvan:

.....
 .....
 .....
 .....

naam: KOEN BROSENS

datum: 27/4/2009

handtekening:

onafhankelijkheidsverklaring

visitatie van de naam opleiding(en) van visitatieproject

CONVEKTIE &
RESTAURATIE

van de heer / mevrouw KOEN WLOEN

Ondergetekende verklaart een onafhankelijk, kritisch en gezaghebbend oordeel te hebben uitgesproken over de kwaliteit van de gevisitieerde opleiding(en) en de visitatie te hebben uitgevoerd overeenkomstig de procedures en instrumenten geformuleerd in de handleiding voor de onderwijsvisitaties van VLIR en VLHORA. Zij/hij verklaart een oordeel te hebben uitgesproken over de kwaliteit van het onderwijs binnen de gevisitieerde opleiding(en) zonder beïnvloeding van de betrokken instelling(en), de opleiding(en) of andere belanghebbenden en zonder vooroordeel, persoonlijke voorkeur of persoonlijk belang.

Ondergetekend commissielid verklaart op geen enkele wijze persoonlijk noch zakelijk direct belang te hebben bij het bestaan van de opleiding(en) en de al dan niet positieve beoordeling door de visitatiecommissie van de te accreditere opleiding(en). De deelname van het commissielid aan de visitatie van de betrokken opleiding(en) werd niet verhinderd door één of meerdere onverenigbaarheidsgrond(en) die in het visitatieprotocol zijn opgenomen.

Ondergetekende verklaart bovendien geen financiële of andere beloningen te hebben ontvangen of te zullen ontvangen van derden voor haar/zijn deelname aan de visitatie.

naam:

KOEN WLOEN

datum:

27/8/2011

handtekening:

onafhankelijkheidsverklaring

visitatie van de academische bachelor- en masteropleiding in de Conservatie en Restauratie

van mijnheer **Yolande Deckers**

Ondergetekende verbindt zich ertoe een onafhankelijk, kritisch en gezaghebbend oordeel te zullen uitspreken over de kwaliteit van de te visiteren opleiding(en) en de visitatie te zullen uitvoeren overeenkomstig de procedures en instrumenten geformuleerd in de handleiding voor de onderwijsvisitaties van VLIR en VLHORA. Zij/hij verklaart een oordeel te zullen uitspreken over de kwaliteit van het onderwijs binnen de te visiteren opleiding(en) zonder beïnvloeding van de betrokken instelling(en), de opleiding(en) of andere belanghebbenden en zonder vooroordeel, persoonlijke voorkeur of persoonlijk belang.

Ondergetekend commissielid verklaart op geen enkele wijze persoonlijk noch zakelijk direct belang te hebben bij het bestaan van de opleiding(en) en de al dan niet positieve beoordeling door de visitatiecommissie van de te accrediten opleiding(en). De deelname van het commissielid aan de visitatie van de betrokken opleiding(en) wordt niet verhinderd door één of meerdere onverenigbaarheidsgrond(en) die in het visitatieprotocol zijn opgenomen. Indien het commissielid op enige wijze verbonden zou zijn aan een te visiteren opleiding zal zij/hij niet deelnemen aan de beoordeling van en het bezoek aan de betreffende opleiding(en).

Ondergetekende verklaart bovendien geen financiële of andere beloningen te hebben ontvangen of te zullen ontvangen van derden voor haar/zijn deelname aan de visitatie. Indien de positie van een commissielid in de loop van het visitatieproces wijzigt en dit repercussies heeft naar het onafhankelijk functioneren van het commissielid toe, is zij/hij verplicht het bestuursorgaan van VLIR en/of VLHORA hiervan op de hoogte te brengen.

Eventuele risico's van belangenvermenging of de schijn daarvan:

.....
 .....
 .....
 .....

naam: Yolande Deckers
 datum: 11.03.2010
 handtekening:

binnengekomen op	12 MAART 2010
inschrijvingsnummer	000378
bestemming	
opvolging	ja / neen

onafhankelijkheidsverklaring

visitatie van de naam opleiding(en) van visitatieproject

Artesis Hogeschool / Universiteit
Radboud

van de heer / mevrouw

Yolande Derles

Ondergetekende verklaart een onafhankelijk, kritisch en gezaghebbend oordeel te hebben uitgesproken over de kwaliteit van de gevisitatieerde opleiding(en) en de visitatie te hebben uitgevoerd overeenkomstig de procedures en instrumenten geformuleerd in de handleiding voor de onderwijsvisitaties van VLIR en VLHORA. Zij/hij verklaart een oordeel te hebben uitgesproken over de kwaliteit van het onderwijs binnen de gevisitatieerde opleiding(en) zonder beïnvloeding van de betrokken instelling(en), de opleiding(en) of andere belanghebbenden en zonder vooroordeel, persoonlijke voorkeur of persoonlijk belang.

Ondergetekend commissielid verklaart op geen enkele wijze persoonlijk noch zakelijk direct belang te hebben bij het bestaan van de opleiding(en) en de al dan niet positieve beoordeling door de visitatiecommissie van de te accreditere opleiding(en). De deelname van het commissielid aan de visitatie van de betrokken opleiding(en) werd niet verhinderd door één of meerdere onverenigbaarheidsgrond(en) die in het visitatieprotocol zijn opgenomen.

Ondergetekende verklaart bovendien geen financiële of andere beloningen te hebben ontvangen of te zullen ontvangen van derden voor haar/zijn deelname aan de visitatie.

naam:

Yolande Derles

datum:

25/08/2011

handtekening:

[Handwritten signature]

onafhankelijkheidsverklaring

visitatie van de academische bachelor- en masteropleiding in de Conservatie en Restauratie

van mijnheer **dr. Jan P. B. M. de Vries**

3

Ondergetekende verbindt zich ertoe een onafhankelijk, kritisch en gezaghebbend oordeel te zullen uitspreken over de kwaliteit van de te visiteren opleiding(en) en de visitatie te zullen uitvoeren overeenkomstig de procedures en instrumenten geformuleerd in de handleiding voor de onderwijsvisitaties van VLIR en VLHORA. Zij/hij verklaart een oordeel te zullen uitspreken over de kwaliteit van het onderwijs binnen de te visiteren opleiding(en) zonder beïnvloeding van de betrokken instelling(en), de opleiding(en) of andere belanghebbenden en zonder vooroordeel, persoonlijke voorkeur of persoonlijk belang.

Ondergetekend commissielid verklaart op geen enkele wijze persoonlijk noch zakelijk direct belang te hebben bij het bestaan van de opleiding(en) en de al dan niet positieve beoordeling door de visitatiecommissie van de te accreditere opleiding(en). De deelname van het commissielid aan de visitatie van de betrokken opleiding(en) wordt niet verhinderd door één of meerdere onverenigbaarheidsgrond(en) die in het visitatieprotocol zijn opgenomen. Indien het commissielid op enige wijze verbonden zou zijn aan een te visiteren opleiding zal zij/hij niet deelnemen aan de beoordeling van en het bezoek aan de betreffende opleiding(en).

Ondergetekende verklaart bovendien geen financiële of andere beloningen te hebben ontvangen of te zullen ontvangen van derden voor haar/zijn deelname aan de visitatie. Indien de positie van een commissielid in de loop van het visitatieproces wijzigt en dit repercussies heeft naar het onafhankelijk functioneren van het commissielid toe, is zij/hij verplicht het bestuursorgaan van VLIR en/of VLHORA hiervan op de hoogte te brengen.

Eventuele risico's van belangenvermenging of de schijn daarvan:

3

Geen
 .....
 .....
 .....
 .....

naam: *J.P.B.M. de Vries*
 datum: *12 maart 2010*
 handtekening: *Jan de Vries*

binnengekomen op	17 MAART 2010
inschrijvingsnummer	000365
bestemming	
opvolging	Ja / neen

onafhankelijkheidsverklaring

visitatie van de academisch gerichte bacheloropleiding/masteropleiding Conservatie en Restauratie aan de Artesis Hogeschool Antwerpen

van de heer / mevrouw J.P.B.M. de Vries

Ondergetekende verklaart een onafhankelijk, kritisch en gezaghebbend oordeel te hebben uitgesproken over de kwaliteit van de gevisiteerde opleiding(en) en de visitatie te hebben uitgevoerd overeenkomstig de procedures en instrumenten geformuleerd in de handleiding voor de onderwijsvisitaties van VLIR en VLHORA. Zij/hij verklaart een oordeel te hebben uitgesproken over de kwaliteit van het onderwijs binnen de gevisiteerde opleiding(en) zonder beïnvloeding van de betrokken instelling(en), de opleiding(en) of andere belanghebbenden en zonder vooroordeel, persoonlijke voorkeur of persoonlijk belang.

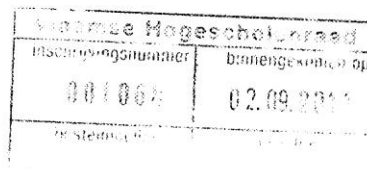
Ondergetekend commissie lid verklaart op geen enkele wijze persoonlijk noch zakelijk direct belang te hebben bij het bestaan van de opleiding(en) en de al dan niet positieve beoordeling door de visitatiecommissie van de te accreditere opleiding(en). De deelname van het commissie lid aan de visitatie van de betrokken opleiding(en) werd niet verhinderd door één of meerdere onverenigbaarheidsgrond(en) die in het visitatieprotocol zijn opgenomen.

Ondergetekende verklaart bovendien geen financiële of andere beloningen te hebben ontvangen of te zullen ontvangen van derden voor haar/zijn deelname aan de visitatie.

naam: Jean de Vries

datum: 30 augustus 2011

handtekening: Jean de Vries

Onafhankelijkheidsverklaring_na_bezoek.docx

onafhankelijkheidsverklaring

visitatie van de academische bachelor- en masteropleiding in de Conservatie en Restauratie

van mijnheer **Saskia Genbrugge**

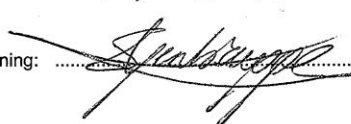
Ondergetekende verbindt zich ertoe een onafhankelijk, kritisch en gezaghebbend oordeel te zullen uitspreken over de kwaliteit van de te visiteren opleiding(en) en de visitatie te zullen uitvoeren overeenkomstig de procedures en instrumenten geformuleerd in de handleiding voor de onderwijsvisitaties van VLIR en VLHORA. Zij/hij verklaart een oordeel te zullen uitspreken over de kwaliteit van het onderwijs binnen de te visiteren opleiding(en) zonder beïnvloeding van de betrokken instelling(en), de opleiding(en) of andere belanghebbenden en zonder vooroordeel, persoonlijke voorkeur of persoonlijk belang.

Ondergetekend commissielid verklaart op geen enkele wijze persoonlijk noch zakelijk direct belang te hebben bij het bestaan van de opleiding(en) en de al dan niet positieve beoordeling door de visitatiecommissie van de te accreditere opleiding(en). De deelname van het commissielid aan de visitatie van de betrokken opleiding(en) wordt niet verhinderd door één of meerdere onverenigbaarheidsgrond(en) die in het visitatieprotocol zijn opgenomen. Indien het commissielid op enige wijze verbonden zou zijn aan een te visiteren opleiding zal zij/hij niet deelnemen aan de beoordeling van en het bezoek aan de betreffende opleiding(en).

Ondergetekende verklaart bovendien geen financiële of andere beloningen te hebben ontvangen of te zullen ontvangen van derden voor haar/zijn deelname aan de visitatie. Indien de positie van een commissielid in de loop van het visitatieproces wijzigt en dit repercussies heeft naar het onafhankelijk functioneren van het commissielid toe, is zij/hij verplicht het bestuursorgaan van VLIR en/of VLHORA hiervan op de hoogte te brengen.

Eventuele risico's van belangenvermenging of de schijn daarvan:

.....
 .....
 .....
 .....

naam: SASKIA GENBRUGGE
 datum: 16/03/2010
 handtekening:

binnengekomen op	22 MAART 2010
inschrijvingsnummer	000395
bestemming	
opvolging	ja / neen

onafhankelijkheidsverklaring

visitatie van de academisch gerichte bacheloropleiding/masteropleiding Conservatie en Restauratie aan de Artesis Hogeschool Antwerpen

van de heer / mevrouw Siska Genbrugge

Ondergetekende verklaart een onafhankelijk, kritisch en gezaghebbend oordeel te hebben uitgesproken over de kwaliteit van de gevisiteerde opleiding(en) en de visitatie te hebben uitgevoerd overeenkomstig de procedures en instrumenten geformuleerd in de handleiding voor de onderwijsvisitaties van VLIR en VLHORA. Zij/hij verklaart een oordeel te hebben uitgesproken over de kwaliteit van het onderwijs binnen de gevisiteerde opleiding(en) zonder beïnvloeding van de betrokken instelling(en), de opleiding(en) of andere belanghebbenden en zonder vooroordeel, persoonlijke voorkeur of persoonlijk belang.

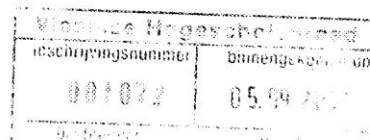
Ondergetekend commissie lid verklaart op geen enkele wijze persoonlijk noch zakelijk direct belang te hebben bij het bestaan van de opleiding(en) en de al dan niet positieve beoordeling door de visitatiecommissie van de te accrediten opleiding(en). De deelname van het commissie lid aan de visitatie van de betrokken opleiding(en) werd niet verhinderd door één of meerdere onverenigbaarheidsgrond(en) die in het visitatieprotocol zijn opgenomen.

Ondergetekende verklaart bovendien geen financiële of andere beloningen te hebben ontvangen of te zullen ontvangen van derden voor haar/zijn deelname aan de visitatie.

naam: Siska Genbrugge

datum: 08/30/2011

handtekening: Siska Genbrugge

Onafhankelijkheidsverklaring_na_bezoek

onafhankelijkheidsverklaring

visitatie van de academische bachelor- en masteropleiding in de Conservatie en Restauratie

van mijnheer **Arno Libotton**

Ondergetekende verbindt zich ertoe een onafhankelijk, kritisch en gezaghebbend oordeel te zullen uitspreken over de kwaliteit van de te visiteren opleiding(en) en de visitatie te zullen uitvoeren overeenkomstig de procedures en instrumenten geformuleerd in de handleiding voor de onderwijsvisitaties van VLIR en VLHORA. Zij/hij verklaart een oordeel te zullen uitspreken over de kwaliteit van het onderwijs binnen de te visiteren opleiding(en) zonder beïnvloeding van de betrokken instelling(en), de opleiding(en) of andere belanghebbenden en zonder vooroordeel, persoonlijke voorkeur of persoonlijk belang.

Ondergetekend commissielid verklaart op geen enkele wijze persoonlijk noch zakelijk direct belang te hebben bij het bestaan van de opleiding(en) en de al dan niet positieve beoordeling door de visitatiecommissie van de te accreditere opleiding(en). De deelname van het commissielid aan de visitatie van de betrokken opleiding(en) wordt niet verhinderd door één of meerdere onverenigbaarheidsgrond(en) die in het visitatieprotocol zijn opgenomen. Indien het commissielid op enige wijze verbonden zou zijn aan een te visiteren opleiding zal zij/hij niet deelnemen aan de beoordeling van en het bezoek aan de betreffende opleiding(en).

Ondergetekende verklaart bovendien geen financiële of andere beloningen te hebben ontvangen of te zullen ontvangen van derden voor haar/zijn deelname aan de visitatie. Indien de positie van een commissielid in de loop van het visitatieproces wijzigt en dit repercussies heeft naar het onafhankelijk functioneren van het commissielid toe, is zij/hij verplicht het bestuursorgaan van VLIR en/of VLHORA hiervan op de hoogte te brengen.

Eventuele risico's van belangenvermenging of de schijn daarvan:

nihil.....

naam: Libotton Arno.....

datum: 29 maart 2010.....

handtekening:

binnengekomen op	12 APR 2010
inschrijvingsnummer	000478
bestemming	
opvolging	ja / neen

onafhankelijkheidsverklaring

visitatie van de academisch gerichte bacheloropleiding/masteropleiding Conservatie en Restauratie

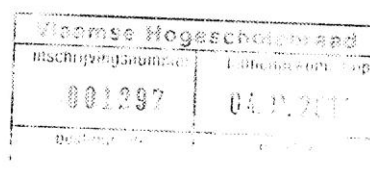
van de heer Arno Libotton

Ondergetekende verklaart een onafhankelijk, kritisch en gezaghebbend oordeel te hebben uitgesproken over de kwaliteit van de gevisiteerde opleiding(en) en de visitatie te hebben uitgevoerd overeenkomstig de procedures en instrumenten geformuleerd in de handleiding voor de onderwijsvisitaties van VLIR en VLHORA. Zij/hij verklaart een oordeel te hebben uitgesproken over de kwaliteit van het onderwijs binnen de gevisiteerde opleiding(en) zonder beïnvloeding van de betrokken instelling(en), de opleiding(en) of andere belanghebbenden en zonder vooroordeel, persoonlijke voorkeur of persoonlijk belang.

Ondergetekend commissielid verklaart op geen enkele wijze persoonlijk noch zakelijk direct belang te hebben bij het bestaan van de opleiding(en) en de al dan niet positieve beoordeling door de visitatiecommissie van de te accrediteren opleiding(en). De deelname van het commissielid aan de visitatie van de betrokken opleiding(en) werd niet verhinderd door één of meerdere onverenigbaarheidsgrond(en) die in het visitatieprotocol zijn opgenomen.

Ondergetekende verklaart bovendien geen financiële of andere beloningen te hebben ontvangen of te zullen ontvangen van derden voor haar/zijn deelname aan de visitatie.

Naam: Arno Libotton
Datum: 25 augustus 2012
handtekening:

bijlage 4   bezoekschema

dag 1

08.30 – 12.30	voorbereidende vergadering en inzage bijlagen en werkdocumenten
12.30 – 13.30	lunch voor de commissie
13.30 – 13.45	intern werkoverleg
13.45 – 14.15	kennismaking algemene directeur, departementshoofd
14.15 – 16.15	opleidingsverantwoordelijken bacheloropleiding en masteropleidingen, opstellers ZER en tenminste één studenten betrokken bij het onderwijskundig overleg (onder meer bespreking referentiekader en academisering)
16.15 – 16.45	intern werkoverleg
16.45 – 17.30	kwaliteitsverantwoordelijke(n) en verantwoordelijke(n) onderwijsontwikkeling (van de opleiding, het departement en/of de hogeschool)
17.30 – 17.45	intern werkoverleg
17.45 – 18.15	verantwoordelijke internationalisering (van de opleiding, het departement en/of de hogeschool)
18.15 – 19.00	informeel ontmoetingsmoment
19.00	avondmaal voor de commissie

dag 2

08.30 – 09.00	intern werkoverleg
09.00 – 10.00	studenten bachelor (max 12, repr samengesteld uit de verschillende afstudeerrichtingen en incl de studentenvertegenwoordigers)
10.00 – 10.15	intern werkoverleg
10.15 – 11.15	studenten master (max 12, repr samengesteld uit de verschillende afstudeerrichtingen en incl de studentenvertegenwoordigers)
11.15 – 11.30	intern werkoverleg
11.30 – 12.30	docenten bacheloropleiding (max. 12 representatief samengesteld uit de verschillende afstudeerrichtingen/trajecten en uit de theoretische dan wel praktijkgerichte opleidingsonderdelen, inclusief de personen betrokken bij onderwijskundig en/of beleidsmatig overleg)
12.30 – 13.30	lunch voor de commissie (op locatie)
13.30 – 14.30	docenten masteropleidingen (max. 12 representatief samengesteld uit de verschillende afstudeerrichtingen/trajecten en uit de theoretische dan wel praktijkgerichte opleidingsonderdelen, inclusief de personen betrokken bij onderwijskundig en/of beleidsmatig overleg)
14.30 – 17.00	campusbezoek en toonmoment
17.00 – 17.30	intern werkoverleg
17.30 – 18.15	vertegenwoordigers werkveld (max. 12, gedifferentieerd samengesteld uit de verschillende afstudeerrichtingen, personen die afgestudeerden in dienst hebben of fungeren als stagementoren, eindwerkbegeleiders of promotoren van masterproeven en die niet ingeschakeld zijn in het opleidingsprogramma)
18.15 – 19.00	afgestudeerden (max. 12 uit de drie laatste afstudeerjaren, representatief samengesteld uit de verschillende afstudeerrichtingen)
19.00 – 19.30	intern werkoverleg
19.30	avondmaal voor de commissie

dag 3

08.30 – 09.00	administratief en technisch personeel
09.00 – 09.45	ombudsperso(n)en, verantwoordelijken studieadvies en –begeleiding

09.45 – 10.00	intern werkoverleg
10.00 – 11.00	begeleiders stages, bachelorproeven en masterproeven (max. 12, representatief samengesteld uit de opleidingen met hun afstudeerrichtingen)
11.00 – 12.00	vrij spreekuur
12.00 – 13.00	lunch voor de commissie
13.00 – 13.30	opleidingsverantwoordelijke(n)
13.30 – 18.00	voorbereiding mondelinge rapportering
18.00	mondelinge rapportering

bijlage 5   **lijst van afkortingen en letterwoorden**

AUHA	Associatie Universiteit en Hogescholen Antwerpen
EFQM	European Foundation for Quality Management
Erasmus	uitwisselingsprogramma voor studenten in het hoger onderwijs, onderdeel van het Project Socrates van de Europese Commissie
IKZ	interne kwaliteitszorg
NVAO	Nederlands Vlaamse Accreditatieorganisatie
PDCA	letterwoord voor: 'Plan Do Check Act'
SOVO	Sociale Voorzieningen, bijvoorbeeld SOVOHA, de dienst voor sociale voorzieningen van de Artesis Hogeschool Antwerpen
TSO	Technisch secundair onderwijs
UA	Universiteit Antwerpen
VLHORA	Vlaamse Hogescholenraad
VLIR	Vlaamse Interuniversitaire Raad
VLOR	Vlaamse Onderwijsraad
VTE	voltijds equivalenten
ZER	Zelfevaluatie rapport